

OSMANLI DEVLETİ'NDE MERKEZ-TAŞRA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA AVÂRIZ, NÜZUL ve SÜRSAT VERGİLERİ (ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVII.YÜZYILDA KAYSERİ SANCAĞI)

Yrd. Doç. Dr Hava SELÇUK

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz

Şer'iyye Sicilleri kullanılarak Karaman Eyâletine bağlı Kayseri Sancağı'nda uygulanan avâriz, nüzul ve sürsat vergileri incelenmiştir. Kadı tarafından idare edilen kazâlar merkezî yönetimin küçük bir nüvesini teşkil etmekteydi. Kadı, avârizhânelerin tespitinde birinci derecede karar mercii idi. Aynı zamanda Sultan'ın yasal otoritesinin temsilcisi idi. Kadı, köy ve kasabalardaki avârizhâneleri teker teker tespit etmekteydi. Bu çalışmada Kayseri'deki bir avârizhânesinin kaç gerçek hânedan oluştuğu tespit edilerek XVII. yüzyılda sürsat, nüzul vergilerinin Kayseri'deki yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: avâriz, nüzul, sürsat şer'iyye sicilleri, Kayseri.

AVÂRIZ, NÜZUL AND SÜRSAT TAXES IN THE OTOMAN EMPIRE IN THE CONTEXT OF PROVINCE-CENTRAL RELATIONS (ACCORDING TO THE ŞER'İYYE REGISTERIES OF KAYSERİ SANJAK IN SEVENTEENTH CENTURY)

Abstract

This paper uses şer'iyye registries to examine avâriz, nüzul and sürsat taxes in Kayseri sanjak of Karaman province. Civil and judicial administration was carried out under a separate parallel system of small municipal or rural units called kazâs administered by a kadı. One of the main responsibilities of the kadıs was to enter all avârizhâne in a register and to inform the government about them. The kadıs represent the legal authority of sultan. It was the kadı that had to prepare a register of distribution assigning the amount of each village and town district to contribute towards the sum demanded by the government. The number of gerçekhânes in a avârizhâne unit varied over time and place, according to the şer'iyye registries in this study we determined their numbers in Kayseri. This paper examines reflections of sürsat and nüzul taxes in Kayseri in the XVII. Century.

Keywords: avariz(tax), nüzul (tax), şer'iyye registries, sürsat (tax), Kayseri.

Giriş

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Kayseri Şer'iyye Sicillerinin¹ temel başvuru kaynağı olarak kullanıldığı bu çalışmada, XVII. yüzyılda Karaman

---

¹ Bu sicillerin Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezinde birer mikrofilm ve fotokopisi bulunmaktadır.

Eyâleti dâhilindeki Kayseri Sancağı'nın avârizhâne ve nüzul hâneleri ile bu bağlamda verilen avâriiz vergisi ve nüzul vergisi ile yine olağan üstü durumlarda alınan sürsat vergisini konu edilmektedir. Ayrıca merkez-taşra ilişkisi bağlamında, merkezden gönderilen fermanlar doğrultusunda avâriizhâne, nüzulhâne uygulamaları ile avâriiz, nüzul ve sürsat vergilerinin Kayseri Sancağı'ndaki yansımaları ve uygulamaları incelenecektir. Söz konusu Eyalet ve Sancak'taki avâriizhâne ve vergilerdeki artma-eksilme durumları Şer'îye Sicillerine yansıyan belgelerle değerlendirilecektir.

Avâriiz, nüzul ve sürsat vergilerinin ödeme şekli, sancağın bulunduğu konuma, savaşın yapıldığı mekâna uzaklığına ve bölgesel olaylardaki asayiş probleminin çözümü esas alınarak, değişik şekillerde tahakkuk etmekteydi. Özellikle 1675 yılından sonraki dönemlerde avâriiz, nüzul ve sürsat vergilerinin Kayseri Sancağı dâhilinde, aynı zaman diliminde toplandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Kayseri Sancağından toplanan sürsat vergisinin aynî değil çoğu zaman nakdî olarak alındığı tespit edilmiştir. Eldeki mevcut belgelerle bir yılda, bir avâriizhânesine ve gerçek hâneye yüklenen verginin miktarı (avâriiz ve nüzul) da bu şekilde ortaya konulmuştur.

1.Avâriiz Vergisi

Avâriiz veya avâriiz-ı divaniye, Tanzimatın ilanına kadar, olağanüstü durumlarda ve özellikle harp masraflarını karşılamak üzere hükümdarın emri ile, halkın doğrudan doğruya devlete vermeğe mecbur tutulduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki düzenli olmayan vergidir.² Başlangıçta düzenli olmayan bu vergi, daha sonra yıllık düzenli olarak toplanan vergi haline gelmiştir.

Osmanlı devletinde “vergi ünitesi” şeklinde ifade edilen avâriizhâne XV. ve XVI. yüzyıllarda bir gerçek hâne veya vergi veren erkek bir avâriizhâne kabul edilirken, XVII. yüzyıldan itibaren birden çok gerçek hâne, bir avâriizhâne oluşturmaya başlamıştır. Bir avâriizhâne içerisindeki gerçek hâne sayısı, bölgenin sosyo-ekonomik durumuna göre farklılık arz etmekte idi³.

Gerçek hânenin dört ile elli hânesi, bir avâriiz hânesine tekabül etmektedir. Özellikle kürekçi ve beldâr gibi ordunun ihtiyacı olan elemanların temini hususunda, elli gerçek hâne bir avâriizhâneyi oluşturmaktaydı⁴. Avâriize bağlı hâneler, ev ve toprağa sahip olan kişilerdir. Mülkü olmayan veya arazisi

² Ömer Lütfi Barkan, “Avâriiz” , **İslam Ansiklopedisi**, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 13.

³ Enver Çakar, **17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 2006, s. 3; Süleyman Demirci, “Complaints About Avâriiz Assessment and Payment in the Avâriiz-tax system: An aspect of the relationship between centre and periphery. A case study of Kayseri 1618-1700, **JESHO**, 46, 4, Liedan 2003, s. 443-444.

⁴ Halil Sahillioğlu, “Avâriiz”, **DİA**, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.

bulunmayan “avâriz vergisine” dahil edilmemiştir⁵. Ayrıca gelir durumlarına göre alâ(iyi), evsât(orta) ve ednâ(az) olarak sınıflandırılıyordu⁶.

Kayseri avâriz hâneleri⁷ ile ilgili olarak daha önce yapılmış çalışmalarda şu sonuç çıkmıştır: 1621 ile 1650 yılları arasında dikkati çeker ölçüde bir dalgalanma göstermektedir. Bu dönemde 420 hânedan 901.25 hâneye kadar çıkmıştır. 1652 ile 1676 dönemlerinde 514 ile 506.25 arasında kalmıştır. Bu dalgalanmanın sebebinin tabi nüfus artışı, göç gibi etkileşimlerin tabi sonucu olduğu tahmin edilmektedir.⁸ Bu tarihle alakalı olarak yani 1643 tarihli Kadı sicillerinde her hangi bir avârizhâne ile ilgili belgeye rastlanmamıştır. Bu nedenle 901.25 avârizhâne sayısı hala muğlaktır. Bununla birlikte her ne kadar yapılan çalışmalarda üzerinde durulmasına rağmen açıklık kazânmasa da bu dönemlerde avârizhâne sayılarının belirlenmesinde uygulanan metodun değişmesi de etkili olabilir. Zira XVI. yüzyılda bir avârizhânesi bir gerçek hâneye denk gelmekte idi. XVII. yüzyılda yavaş yavaş değişim gerçekleşmiş ve birkaç gerçek hâne bir avârizhâne olarak kabul edilmişti. Bu tür yaklaşımlar neticesinde devletin fazla vergiye ihtiyaç duyduğu bir dönemde gerçek hâne sayılarında azalma söz konusu olmuş ve bu nedenle avârizhâne sayıları artmış olabilir.

XVII. yüzyılda Kayseri, Karaman Eyâletine bağlı bir sancak idi. Karaman Eyaleti Konya, Akşehir, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Aksaray, Beyşehir ve İç-il Sancaklarından teşekkül etmekte idi. Karaman dahilindeki sancaklar arasında avârizhâne bakımından Kayseri Sancağı Konya’dan sonra ikinci sırada yer almakta idi Kayseri merkez kazâ ile Yahyalı ve Karahisar kazâlarından müteşekkil idi⁹.

⁵ Mustafa Akdağ, **Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi (1453-1559)**, C.II. Barış Yayınları, Ankara 1999, s.197; 66 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (KŞS), s. 161.

⁶ KŞS 66 , s.155 ; Alâ, evsât ve ednâ ayırımı yapılmakla beraber maddî durumun tespiti hususunda devlet bir takım sınırlamalar getirmişti. 1699 tarihli cizye fermanında “her yüz kişiden 10’a alâ, 70’i evsât, 20’si ednâ olarak yazılmalıdır” şeklinde bir kanun belirlenmişti. (KŞS 106, s. 188-189)

⁷ Avâriz konusu ile alakalı olarak Süleyman Demirci Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Avârizhâne İcmal Defterlerini kullanarak Karaman Eyâletindeki avârizhâne sayılarını(1621-1700) sistematik bir şekilde incelemiştir. Süleyman Demirci, “Complaints About Avâriz Assessment and Payment in the Avâriz-tax system: An aspect of the relationship between centre and periphery. A case study of Kayseri 1618-1700, **JESHO**, 46, 4, Liedan 2003, s. 443-444; Bkz. Özen Tok, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Avâriz ve Avârizhâneler ile İlgili Belgeler Üzerinde Bazı Değerlendirmeler (1655-1660)”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)**., Kayseri 2000, s. 487-511.

⁸ Süleyman Demirci, “Demography and History: The Value of The Avârizhâne Registers for Demographic Research, A Case of Study of the Ottoman Sub-Provinces of Konya, Kayseri ve Niğde, c. 1620s-1700, **Turcica**, 38, 2006, s. 189-190

⁹ Eyalet-i Karaman, 1654 tarihinde yedi sancaktan oluşmaktaydı. Zuema ve erbâb-ı tımar 2710 kılıç idi. Ümerâsı kanun üzere cebelüsüyle 6500 miktar askerdi. Sancakları şunlardı: Livâ-i Konya, Livâ-i Beğşehir, Livâ-i Kırşehir, Livâ-i Kayseriyye, Livâ-i Niğde, Livâ-i Aksaray, Livâ-i Akşehir(İlhan Şahin, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, İ.Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı**, İstanbul 1979, s. 914.) 1079 senesine mahsup üzere, Karaman Eyaleti; Konya Sancağı : 821.5, Akşehi: 385.5, Kayseri: 512.5 ve rub’, Kırşehir: 185, Niğde: 404.5, Aksaray: 253, İç-il: 201 ve 1 rub’ ; Beyşehir: 485
Toplam 3248.5 avârizhânedan oluşmaktaydı.

Kayseri merkez kazâ ile Yahyalı ve Karahisar kazâlarının avarız hane sayıları ve ödenen avâriz miktarı şu şekildedir:

Tablo-1 Kazâ-i Kayseriyye, Kazâ-i Karahisar, Kazâ-i Yahyalı Avârizhâneleri

Defter No	Sayfa	Tarih	Kayseri avârizhânesi	Karahisar avârizhânesi	Yahyalı avârizhânesi	Karahisar ve Yahyalı	Toplam Avârizhâne sayısı	Ödenen miktar-akçe ve esedî kuruş
60	146	1654	422.75	40	46.5	96.5	509	203.200 ¹⁰ akçe= 2988.2 esedî kuruş
60	146	1656	-	-	-	-	514	-
74	181-182	1667	426.75	-	-	-	512.5	256.475 (500 akçe) = 3288.1 esedî kuruş
91	294	1683	419.375	-	-	-	-	167.750 akçe ¹¹ = 1525 esedu kuruş
93	255-256	1684	419.375	38	39.625	77.75	496.875	198.800 akçe= 1807.2 esedî kuruş
97	265	1690	415.75			77.625	493	197.200 akçe= 1792.5 esedî kuruş
98	163	1691					497	190.880 akçe= 1807 esedî kuruş
99	180	1692	406.3125	38	39.625	77.625	479.625	191.975 akçe= 1745 esedî kuruş
102	73	1695	396.625	31.750	39.5	61.25	451.7562	181.525 akçe= 1650 esedî kuruş
103	165	1697	390.562	21.5	39.5	71.25	451.875	1643 esedî kuruş
96	69	1698	431.75	38	39.75	77.625	499.75	199.750 akçe= 1816 esedî kuruş
106	115	1699	386.0625	31		61.75	447.262	179650 akçe= 1626.5 esedî kuruş

Hâne-i avâriz-i kazâ-i mezkureteyn der-Livâ-i Kayseri

Kazâ-i Kayseri : 426 ve rub 1.5 hâne

Kazâ-i Karahisar ve Yahyalı: 86 ve 1.5 rub hâne

Toplam: 512 hâne) KŞS 78, s. 263-264.

¹⁰ 1 esedî kuruş 68 akçe etmektedir.

¹¹ 1 esedî kuruş 110 akçe etmektedir.

Sultanın adlî ve idarî yönden vekili olan kadılar normal yargı vazifesinin yanı sıra, bölgenin iktisadî nizamını düzenlemek ve merkezden istenen avâriz, nüzul, sürsat, iştırâ ve halkın vermekle yükümlü olduğu diğer vergilerin tevzi ve tahsilinde, birinci derecede sorumlu idiler. Zira avâriz, nüzul ve sürsat vergileri için verilmiş emirlerin kadılara hitaben yazılmış olduğu görülmektedir. Şer'iyye sicillerinde özellikle merkezden gelen her türlü emirler kayıt edilmekteydi. Bu kayıtları genel olarak iki bölümde toplamak mümkündür. Bunlardan ilki hükümet ve devlet adamları tarafından gönderilen hüküm, ferman, berat, buyruldu şeklindeki belgelerdir. İkincisi ise kadı tarafından düzenlenip sicile yazılan ilâm, hüccet, vakfiye, ahitnâmelerdir. Bu kayıtlardan mahallî olaylar ile ilgili belgeler ilk dönemlerde sicillerin baş tarafına, merkezden gelen belgeler ise defterin son tarafına veya bazen her ikisi de karışık olarak kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti mufassal tahrirlerini kadıların nezaretinde yapmakta idi. Vergi için yapılan bu tahrirler merkezde incelendikten sonra yeni hazırlanan icmal defterlerine kayıt edilmekte idi. İcmal defterlerinde mahalle ve köylerin isimleri teker teker belirtilip toplam avârizhâneleri karşılıklarına yazılırdı. Fakat devletin geneline mahsus olan icmal defterlerinde sadece kazâların avârizhaneleri kayıt edilmekte kasaba ve köyler hakkında bilgi verilmemektedir. Bu nedenle bu çalışmada kadı sicillerindeki belgelerde kadıların mahalle ve köy esasına bağlı olarak bütün avâriz-hâneleri teker teker yazdıkları için daha detaylı bilgi elde etmek mümkün olmaktadır (Bakınız, Tablo-9-10).

Merkezden gönderilen ve şer'iyye sicillerine kayıt edilen avâriz vergilerinin toplanması ile alakalı fermanlarda en çok kullanılan tabir ise “*mevkûfât defteri mücebince*” tabiriydi, zira vergi hânelerinin adedi mevkufât dairelerinin icmal defterlerinde sancak sancak kayıtlıydı¹². Şer'iyye Sicillerinde “*irsâl olunan mühürlü ve nişanlı mevkûfât defteri sûreti mücebince*”¹³ ifadesiyle merkezde bulunan deftere ilaveten kazâ mahkemelerine bu defterlerin bir suretinin de gönderildiği ve işlemlerin bu defterler esas alınarak yapıldığı görülmektedir.

Avâriz vergisi, her sancağın ihtiva ettiği avârizhâne sayısına göre toplanmaktaydı. Bu verginin tahsili doğrudan devlet tarafından gönderilen memurlar vasıtasıyla yapılmaktaydı. Memurlar bu görevi yerine getirirken “*mübâşir maişeti*” adı altında her bir avârizhânesinden ücret almakta idiler. Bu ücret Kayseri’de 1650-1700 tarihleri arasında 50 akçe idi. Halktan alınan vergiler belirli bir usule göre toplanmaktaydı. Özellikle gönderilen fermanlarda alınan paraların zayıf, kızıl, kırık akçe olmamasına dikkat edilmesi isteniyordu. “*Akçenin halisü'l-ayar akçe olması, ziyûf, kızıl ve kırık akçe aldırılmaması*”¹⁴na özen gösteriliyor, bir akçenin esedî kuruş, kamil kuruş ve zolata olarak değerleri birer birer yazılıyordu.

¹² Bruce Mc Gowan, “Osmanlı Avâriz-Nüzul Teşekkülü (1600-1830), VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, C. II, Ankara 1981, s. 1329.

¹³ KŞS 60/2, s. 133.

¹⁴ KŞS 66/2, s. 134.

1656 yılında 78 akçe olan kamil kuruş 1689'da 120 akçeye, 1656 yılında 68 akçe olan esedî kuruş 110 akçeye çıkmıştır (Tablo-2). Devletin vergi toplarken kullandığı esedî kuruş, kâmil kuruş ve zolatanın bu derece farklı ve yüksek olması onun para politikası ile alakalıdır. İncelenen tarihlerde verginin genelde nakdî olarak alınması sebebi ile devlet para açısından zarara uğramaması hatta kar yapılmasını sağlamak amacıyla rayiç değerlerinden biraz yüksek olarak bu kur politikasını düzenlemiştir. Bu durum yaklaşık olarak kamil ve esedî kuruşta % 54 oranında bir artış bununla bağlantılı olarak paranın değerinin de % 54 oranında düştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla akçenin değerindeki bu düşüş ekonomide yaşanan sıkıntıyı da ortaya koymaktadır.

Tablo-2 1.Akçenin diğer para birimleri karşısında değerleri

Defter No	Tarih	Altın	Kamil kuruş	Esedî kuruş	Zolata
65	1656	118	78	68	38
71	1660		90	80	50
74	1667		88	78	
87	1677		120	110	
97	1689		120	110	

Hazineye teslim edilen paralar, alırken değeri 108-110 akçe iken 120 akçe hesabıyla alınır, bu şekilde 10-12 akçelik fark hazineye fazladan gelir olarak kaydedilirdi. Nitekim 1655'te 90 akçe bir kamil kuruş değerinde iken¹⁵ vergi toplarken 1656 yılında 78 akçe bir kamil kuruş olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla paranın rayiç değerinden fazla olarak toplanan 12 akçelik fark hazineye gelir olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan Müslümanlar gibi Hıristiyanlar da avâriz vergisi bakımından eşit vergi ile mükellefler. Kayseri'de bulunan bazı kişiler, gayrimüslimlerin bedel-i avâriz ve bedel-i nüzul vergilerini Müslümanların iki katı vermeleri yönünde baskı yapılırca, onlar da mahkemeye başvurarak bu sebepsiz baskıdan kurtulmak istemişlerdir. Mahkeme, 23 Mayıs 1656 tarihli kararıyla Müslüman ve gayrimüslim hânelerin ayrı ayrı yazılmalarına rağmen aynı seviyede vergi verdiklerine ve gayrimüslimlere bu konuda baskı yapılmamasına hükmetmiştir¹⁶. Neticede avâriz ve nüzul vergileri Müslüman gayrimüslimler ayrımı yapılmaksızın eşit seviyede tahsil edilmekteydi.

Askerî sınıflarla ilmî ve dinî görevliler derbentçi, tuzcu, çeltükçü, ortakçı, katrancı ve doğancılar ile bazı vakıfların reayası gibi avârizden affedilmek mukabelesinde ağır hizmet ve mükellefiyetleri olan sınıflar müstesna, herkes kendi kudreti nispetinde bu tür vergiler ile mükellef tutulmuştu¹⁷.

¹⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğunda Para'nın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Nisan 1999, s. 152.

¹⁶ KŞS 60/2, 142.

¹⁷ Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyet Rüşumu", **Belleten**, XXIII/92, Ankara 1995, s. 598-599.

Kayseri 1667'de 512 avârizhânesi iken 1699'da 447 avârizhânesine düşmüştür. Elli bir yıllık bir devrede bu azalışın sebebi de mahkeme tutanaklarına yansımıştır. 1650-1700 tarihlerinde özellikle gayrimüslim tebaanın mahkemeye başvurarak veya İstanbul'a arzuhal göndererek avârizhânelerinde indirim istekleri söz konusu olmuştur. 1656 tarihinde Kayseri merkez mahallelerinde toplam 195 ve sümün¹⁸ avârizhânenin 108 hânesini Müslüman, 87 hânesini gayrimüslim tebaa oluşturmakta idi. 1699 yılına gelindiğinde gayrimüslim tebaanın avârizhâne sayısı 67'ye kadar indirilmiştir¹⁹.

1654 yılında Kayseri Sancağı'nın avârizhâne sayısı 509'dur²⁰. 1667 yılına gelindiğinde Kayseri avârizhânelerin sayısı 512 yükselmiş²¹, 1699 yılına gelindiğinde ise bu sayısı 447'ye kadar inmiştir²². Bunun en büyük etkisi sürekli savaşlar ve göçler neticesinde ekonomik bakımdan zayıflayan halkın vergi veremeyecek hale gelmesidir. Zira bu dönemde 1645 yılında başlayan Girit seferi hala devam etmekte, Avusturya ile savaşlar sürmekte, devlet bir taraftan da kendi içerisinde çıkan ve Anadolu'nun büyük bir kısmına yayılan ayaklanmalar ile uğraşmakta idi. Kayseri'de bu konuda Abaza Hasan'ın²³ ayaklanmasına katılan kişilerin her türlü maddî ve manevî sıkıntılarına ve Kürt Mehmed'in Kayseri Kalesini kuşatması²⁴ üzerine yaşanan maddî sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla bu tür eşkıyâlık hareketleri maddî açıdan halka büyük zararlar vermişti. Hatta mahkemeye müracaat eden aşağı yukarı 80 köy ve mahallenin kethüdâları Kürt Mehmed'in iki binden ziyade sarıca ve sekbanı yanına alarak 50 tane günahsız kişiyi katl edip, kale, şehir ve köyleri muhasara ettiğini ve insanların emval ve erzaklarını talan ettiklerini ifade etmişlerdir²⁵.

Genellikle ekonomik açıdan iyi durumda olmadıklarını, güçlerini ve kudretlerinin bu vergiyi karşılamaya yetmediğini ifade eden gayrimüslimler mahkemeye mürcaat ederek avârizhâne indirimi talebinde bulunmuşlardır. Belirtildiği üzere Abaza Hasan ve Kürt Mehmed olaylarının halk üzerinde büyük etkisi olmuştu. Maiyetlerindeki sarıca ve sekbanlarla halktan zorla para ve yiyecek toplamaları halkın geçim gücünü zora sokmuştu. Polonyalı Simeon seyahatnâmesinde Kayseri'den bahsederken burada 500 hâne olarak bulunan Ermenilerin fakirlerinin çok olduğunu belirtmiştir²⁶. Dolayısıyla Kayseri'de yaşayan gayrimüslimlerin ekonomik olarak çok fazla iyi durumda olamamaları

¹⁸ Sümün: Sekizde bir demek olup, 0.125 rakamına tekabül etmektedir.

¹⁹ Bakınız Tablo-9-10-11

²⁰ KŞS 60, s.146.

²¹ KŞS 74, s. 191-192.

²² KŞS 106, s. 115

²³ KŞS 70, s. 181.

²⁴ KŞS 61, s. 102.

²⁵ KŞS 61, s. 102.

²⁶ Hrand D. Andreasyan, **Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619)**, Baha Matbaası, İstanbul 1964, s. 158.

yanı sıra bir de eşkıyalık faaliyetleri üzerlerine eklenince malî durumları daha da kötüye gitmiş bu nedenle avârizhâne indirimi gerçekleşmiştir.

Kayseri'deki avârizhâneleri tespit ederken göz önünde bulundurulan önemli bir bilgi de cizye kayıtlardır. Kayseri 1653 tarihinde 2942 cizye hânesi²⁷, 1674 yılında 3012 cizye hânesi²⁸ olduğu görülmektedir. Cizye hâne sayısına bakıldığında 70 hânelik bir artışın söz konusu olduğunu görülmektedir. Dolayısıyla % 7 oranında bir artış söz konusu olmuştur. Bu artışın çeşitli sebepleri olmakla birlikte nüfus artmasına rağmen avârizhâne sayısının düşmesi gerçek hâne sayısında meydana gelen artışı da beraberinde getirmiştir. Halk özellikle meydana gelen karışıklar sebebiyle vergisini veremeyecek kadar fakir duruma düşmüştür.

Nüfus konusunda elimizde bulunan diğer bir kayıta Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterlere göre Mehmet İnbaşı tarafından yapılmış çalışmadır. Bu çalışma 1647 ve 1692 yıllarındaki gayrimüslimlerin mahalle ve köylerindeki nüfus hareketliliğini göstermektedir (Tablo-13). Zikredilen tarihlerde Kayseri 1692 yılında 4429 nefer olarak kayıt edilen gayrimüslim tebaa Kayseri şehri ile çevre köy ve mahallelerde yaşayan gayrimüslimlerden oluşmaktadır²⁹. 1692 yılında Kayseri'de toplam 3626 nefer gayrimüslim nüfus bulunmaktadır³⁰. Bununla birlikte Kayseri'deki gayrimüslim tebaa ile alakalı olarak zaman zaman farklı rakamlar telaffuz edilmiştir. Mesela daha önce Jennings tarafından yapılan çalışma XVI. Yüzyılda Kayseri'de yaşayan gayrimüslim nüfusun 5000 üzerine çıktığı belirtilmiştir. Hatta bunun nefer olmaktan ziyade cizye hâne olarak belirtildiği vurgulanmıştır. 1602-1605 yıllarında 1450'lere kadar düştüğü ve bu durumun yüzyılın ilk çeyreği boyunca böyle gittiği ifade edildikten sonra 1625 yılına gelindiğinde, merkezi yönetimin duruma müdahale ederek, cizye hâneleri sayımıyla görevlendirilen Dilaver Ağa ve Kayseri kadısından bölgedeki cizye hânelerini tekrar 5000'e yükseltecek şekilde yazmaları belirtilmiştir. Jennings'in de belirttiği gibi, merkezi yönetimin bir bölgede fiili sayım yapacak olan memurlara, daha baştan belli sayıda bir cizye hanesi dayatmasını izah etmek de, 1605 ile 1625 yılları arasında hâlâ istikrara kavuşmamış olan Kayseri bölgesinin gayrimüslim nüfusunun gerçekten eski miktarına yükseldi şeklinde ifade edilmiştir.³¹ Bununla birlikte 1619 yılında Kayseri'ye gelen Polonyalı Siemon Kayseri'de Ermeni nüfusunun 500 kadar olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle yukarıda ifade edilen 5000 rakamı bir az abartılı olduğu görülmektedir ki muhtemelen çevre köy ve mahallelerde yaşayan Kayseri Kadılığına bağlı olan gayrimüslim taifesinin toplam

²⁷ KŞS 63, s. 137, Belge: 456.

²⁸ KŞS 82, s. 288-290

²⁹ Mesela Bozok Sancağına dahil olan Emlâk Kazası Kayseri 'de yaşayan gayrimüslimlerle birlikte anılmakta idi.

³⁰ Mehmet İnbaşı, "Nüfus ve Ekonomik Yönden XVI. Ve XVII. Yüzyıl Kayseri'sinde Ermeniler", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. III, s. 19

³¹ Oktay Özel, "Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri", s., 24-25, <http://www.bilkent.edu.tr/~oozel/av1.docs>,

nüfusunu oluşturmaktadır. Nitekim 1692 yılındaki kayıtlarda toplam nüfus 3626³² olarak zikredilmiştir ki 150 yıl sonra bile 1600'lü yıllarda ifade edilen gayrimüslim nüfusa ulaşmak mümkün görünmemektedir. Kayseri bir takım asayiş problemleri sebebiyle nüfus açısından büyük değişikliklere maruz kalmıştı. Bazen bir köyün tamamı boşaltılmış, bazen insanlar köylerini veya mahallelerini bırakarak başka bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardı. Bu durum köy ve mahallelerde anormal oranda değişimi de sebep olmuştu. Celalî isyanları bazı köylerin terk edilmesine ve uzun süre boş kalmalarına neden olmuş ve neticede kurulu düzenin bozulması sonucunu doğurmuştur³³.

Mesela 9 Nisan 1663 tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tabi Kıranardı köyü ahalisi ile Endürlük köyü ahalisi su meselesi sebebiyle mahkemeye müracaat etmişlerdir. Kıranardı ahalisi suyu uzun müddetten beri müstakil kullanmakta iken Celalî eşkıyasından dolayı köylerini terk etmek durumunda kalmışlardır. Bundan sonra Endürlük ahalisinin suyu kendi köylerine icra etmiştir. Kıranardı köyü ahalisi köye döndükleri 30 yılı aşkın zamandan beri de su sıkıntısı içinde olduğu ifade edilmiştir.³⁴ Dolayısıyla 1633 yılından önce eşkıyalık hareketleri yüzünden topluca köyün terk edildiği fakat asayiş sağlanınca tekrar köylerine 1633 yılında döndüklerini görmekteyiz. Benzer şekilde 26 Ağustos 1655 tarihinde İncesu köyü mir-liva hassı iken Celali istilasından beri harabe olmuş *mir-livaya bir akçe ve bir habbe veremez* hale gelmiştir. Bölgenin mamur ve abad olması için liva hassından ihraç edilip avâriz-ı divaniye, tekâlif-i örfiye ve tekâlif-i şakkadan muaf yapılmış ve bu köyden 50 kişi derbentçi tayin edilmiştir.³⁵

Kayseri'de yaşayan insanların nüfuslarını tam olarak tespit etmek mümkün görülmemekle beraber elimizdeki bilgiler ve belgeler doğrultusunda bir avârizhanenin kaç gerçek hâneye tekabül ettiğini tespit edilebilmektedir. (Bakınız, Tablo-9,10,11,12, 13)

Oduncu Mahallesi 1647'de 90 vergi hânesi, 1674 tarihine gelindiğinde yine 90 vergi hânesi olarak ve 1692 yılında ise 92 vergi hânesi olarak kayıt edilmiştir. 1656 tarihli defterde Oduncu Mahallesi 5 avârizhâne olarak kayıt edilirken 1695 ve 1699 yılında 6 avârizhâneye yükselmiştir. 1656 yılında 18 gerçek hâne bir avârizhâne iken, 1695 ve 1699 yılında Oduncu Mahallesinden 15.3 gerçek hâne bir avârizhânesi olarak kabul edilmiştir.

Köstere nahiyesine bağlı Efkere köyü 1647 yılında 163 vergi hânesi, 1674 tarihinde yine 163 vergi hânesi 1692 yılında da 110 vergi hânedir. 1656 tarihli

³² İnbaşı, a.g.m.,s.19

³³ Celalî fetretinde köylerin tahribi konusunda geniş bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyânları**, Ankara 1999, s. 355-369.

³⁴ KŞS 75, s. 34. ayrıca konuyla ilgili olarak Kayseri kadısına ve Kayseri sancağı mutasarrıfına hitaben gönderilen Evahir-i Ramazan 1073 (Mayıs 1663) tarihli hüküm için bkz. KŞS 75, s. 130. Aynı konuyla ilgili olarak Kıranardı ve Endürlük arasında vuku bulan su ihtilafı hususunda 19 Safer 1078 (10 Ağustos 1667) tarihli belge için bkz. KŞS 74, s. 64.

³⁵ KŞS 65, Belge: 204, s.36

defterde Efkere köyü 12 avârizhâne olarak kayıt edilirken, 1695 ve 1699 yılında 9 avârizhâne olarak kayıt edilmiştir. 1656 yılında 13.5 gerçek hâne bir avârizhâne iken, 1695 ve 1699 yılında Efkere köyü 12.2 gerçek hâne bir avârizhânesi olarak kabul edilmiştir.

İslamlu nahiyesine tabi Molu köyü 1647 yılında 65 vergi hânesi, 1674 tarihinde 54 vergi hânesi, 1692 yılına gelindiğinde yine 54 vergi hânesi vardır. 1656 tarihli defterde Molu köyü 7.5 avârizhâne olarak kayıt edilirken, 1695'te 7 ve 1699 yılında 6 avârizhâne olarak kayıt edilmiştir. 1695'te 7.7 ve 1699'da 9 gerçek hâne bir avârizhânesi olarak kabul edilmiştir.

Köstere nahiyesine tabi Endürlük köyü 1647 yılında 60 ve yine 1674 yılında 60 vergi hânesi olarak kayıt edilmiştir. 1692 yılına gelindiğinde 163 vergi hânesi olarak kayıt edilmiştir ki büyük bir artış gözlenmektedir. 1656 tarihli defterde Endürlük köyü 2.5 avârizhâne olarak kayıt edilirken, 1695'te 5.5 ve 1699 yılında yine 5.5 avârizhâne olarak kayıt edilmiştir. 1656 yılında 24 gerçek hâne bir avârizhâne iken, 1695 ve 1699 yılında 29.6 gerçek hâne bir avârizhânesi olarak kabul edilmiştir.

Tomarza Köyü gayrimüslimlerle meskun bir köydür. 1647'de 77 nefer olarak kayıt edilmiş, 1656 yılında 4.5 avârizhanesi , 1674 yılında 65 nefer olarak kayıt edilmiş ve 1695 yılında 4.5 avârizhanesi iken 1699'da 3.5 avarız hanesi olarak kayıt edilmiştir. Yalnız burada ifade edilmesi gereken bir husus Tomarza nüfusundaki artıştır. Nitekim Tomarza 1692 yılında 353 nefer olarak kayıt edilmiştir. Nüfusun neredeyse birkaç kaç artmasına rağmen avârizhane sayısı düşmüştür. Tomarza'ya yeni yerleştirilen gayrimüslimlerin bir takım vergilerden muaf tutuldukları gibi avâriz vergisinden de muaf tutulmuşlardır. Nitekim bazı durumlarda bir bölgeye yerleştirilen kişilerin belli bir süre vergiden muaf tutulmaları Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikalarından biri idi. Bu insanların yeni bölgeye uyumları ve kendi hayat düzenlerini yeniden kurmaları esas alınmaktaydı. Tomarza'nın bir diğer özelliği de Ahmed Paşa Evkafı olmasıdır. 1660 yılında cizye vergisi verilirken diğer gayrimüslimler 270 akçe verirken Tomarzada bulunan gayrimüslimler 235 akçeden mesul tutulmuşlardır³⁶. Bu durumda 1692 yılında 353 nefer kayıt edilen Tomarza, eğer halkın büyük bir kısmı vergiden muaf tutulmadıysa bu durumda bir avârizhânesi 78.4 gerçek hâneye tekabül etmektedir ki oldukça yüksek bir rakama ulaştığını görülür.

Benzer bir durum Talas Köyü için de geçerli olmuştur. Talas Köyü 1647 yılında ve 1674 yılında 187 nefer olarak kayıt edilmiştir. 1656 tarihinde 14.5 avârizhâne olarak kayıt edilmiş aynı şekilde 1695 yılına gelindiğinde yine 14.5 avârizhânesi olarak kayıt edilmiştir. Yalnız 1692 tarihli kayıtlarda Talas'ın nüfusunun 498'e yükseldiği görülmektedir. Bu durumda başlangıçta Talas'ta bir avârizhânesi 12.8 gerçek hâne iken 1695 yılında bir avârizhâne 34.3 gerçek hâneye

³⁶ KŞŞ 71, s. 128, Belge: 321

tekabül etmiştir. Yine buraya gelen kişilerin vergiden muaf olma durumları söz konusu olabilir.

Bu tür farklı sonuçların ortaya çıkması XVII. yüzyılda ortaya çıkan Celalî ayaklanmaları sebebiyle halkın yerini yurdunu terk etmeleri bu sebeple özellikle köylerin büyük ölçüde boşalması sonucunu doğurmuştu. Artık ayaklanmaların kontrol altına alınması sonucu olarak herkes terk ettiği köyü ve mahallesine dönmüş bu nedenle nüfus artışı söz konusu olmuştu. Devlet bu yeni gelenleri sıkıntıya sokmamak için daha önce belirlenen avâriz miktarlarında bir değişiklik meydana getirmemiştir. Açıklığa kavuşturamadığımız konu ise yeni gelen kişilerin bu tür vergilerden muaf tutulup tutulmadıkları konusudur. Nitekim nüfus yükselse de avâriz hâne sayısı eskisi gibi mevcudiyetini korumuştur. Yeni gelen kişilerin belli bir süre geçinceye kadar vergiden muaf tutulmuş olabileceği ihtimal dahilindedir. Ancak XVIII. yüzyıl ile akalı yapılacak çalışmalar neticesinde bu durum ortaya çıkacaktır.

Görüldüğü üzere Kayseri’de bir avârizhânesi, aşırı artışın olmadığı köy ve mahalleler hariç tutulursa 1656 ve 1699 yılları arasında en az 5.5 en çok ise 29.6 gerçek hânedan oluşmaktadır. 1642 tarihinde ise reayanın fakir olduğu gerekçesiyle 15 hânenin bir avârizhânesi olarak kayıt edilmesi istenmişken bundan sonraki tarihlerde bunun değiştiği gözlenmektedir. Bu nedenle kesinlikle bir avârizhâne şu kadar hânedan oluşuyor demek pek mümkün görülmemektedir³⁷. Mahalle veya köy olması, Celâlî isyanlarının sonuçlarından etkilenip etkilenmemeleri, ekonomik durumları gibi sebepler bu tür değişikliğe sebep olmaktadır.

Kayseri merkez kazâsında 1656 yılında 108 müslüman, 87 hristiyan avârizhânesi var iken, 1695 yılında 108 ve sümün Müslüman ve 68 ve rub’ hristiyan hâne kayıt edilmiştir. 1699 yılına gelindiğinde Müslüman hâne sayısı 106, 3 rub’ ve 2 sümün şeklinde iken, hristiyan hâne sayısı 68 ve rub’ olarak kayıt edilmiştir. Görüldüğü üzere 50 yıllık bir zaman zarfında Müslüman hânelerde ciddi bir azalış söz konusu olmaz iken gayrimüslim tebaada 19 avârizhânesi azalmıştır. Bu azalış % 20 oranındadır. 1647 yılında köylerde toplam 1747 gayrimüslim nüfus var iken 1674 yılında 1726 olarak kayıt edilmiştir ki sadece 21 kişilik bir artış söz konusu olmuştur. 1692 yılında bu nüfus 2552’ye yükselmiştir. Dolayısıyla 1647 yılındaki mahalle ve köylerdeki gayrimüslim nüfus oranı 1674’e kadar fazla değişikliğe uğramamıştır. 1674’ten 1692 yılına gelindiğinde nüfusta 826 kişilik bir artış söz konusu olmuştur. (Tablo-9,10,11,12, 13).

1656 yılında Kayseri şehrinde yaşayan gayrimüslimlerin sayısı 1165 iken aynı tarihlerde köylerde yaşayan gayrimüslimlerin sayısı 1867 olarak tespit edilmiştir. (Tablo-12). 1656 yılında şehirde yaşayan gayrimüslimler 87 avâriz

³⁷ Beldar, lağımçı, kürekçi ve güherçile temini hususunda gönderilen ferman ve emirlerde bazen 50 hane, bazen ise 10 hane 1 avârizhânesi olarak kabul edilmiştir. Avâriz vergisi olarak 400 akçe toplandığı zaman bu rakamlar kullanılmamış, bölgenin özelliğine ve halkın ekonomik yapısına göre tekrar avâriz hâne miktarları belirlenmiştir.

hânesinden oluşmaktadır. Bu durumda $1165/87= 13.3$ avârizhânesi etmektedir. 1656 tarihi itibarıyla Kayseri'nin köylerine gelindiğinde 12 köy üzerinde yapılan incelemede (Ulubürüngüz, Vekse, Üskübî, Ağırnas, Erkilat, Endürlük, Efkere, Molu, Tavnusun, Germir, Talas, Tomarza,) toplam 82 avârizhânesi var iken nüfusu 924 nefer olarak kayıt edilmiştir. $924/82= 11.2$ gerçek hâneye tekabül etmektedir. Aynı işlemleri 1699 yılına gelindiğinde gerçek hâne sayısında değişiklik görülmektedir. 1699 da gayrimüslim nüfus şehirde yaşayan gayrimüslim nüfus 1074 bu dönemde avârizhâne sayısı 68'dir. $1074/68= 15.7$ gerçek hâne bir avârizhâneye denk gelmektedir. Köylerde ise 1699 yılında (zikredilen 12 köy) 73 avârizhânesi 1551 neferden oluşmaktadır. $1551/73= 21.2$ gerçek hâne bir avârizhânesini oluşturmaktadır.

Gerçek hâne sayılarından hareketle başlangıçta yani 1656 yılında şehirde yaşayan gayrimüslimlerin daha fazla vergi verdiğini tespit ederken 1699 yılına gelindiğinde köyde yaşayan gayrimüslimlerin gerçek hâne başına daha az vergi verdiği tespit edilmiştir.

Kadı sicillerine avârizhâneler mahalle esasına dayanarak teker teker kayıt edilmiştir. Bir avârizhâne, belli bir mahalle veya köyün içerisine yer almakta idi. Bu nedenle avârizhâne sayısı azaltılması hususunda mahkemeye veya Dersaadete başvurulduğunda mahalle isimleri belirtiliyor ve daha önce kaç avârizhânesi iken şimdi kaç avârizhâneye düştüğü ifade ediliyordu. Kayseri mahalle ve köylerinde avârizhâne sayılarının azaltılması yönünde mahkemeye müracaat eden mahalle ve köyler şu şekildedir:

1656 yılında Kayseri'nin Karahisar Kasabası³⁸ ahalisi kayıtlı oldukları ve ödemek zorunda buldukları 6.5 avârizhânelerinin Kasabanın ahalisi fukara olduğu için 1.5 avârizhânesi tenzil yapılarak 5 avârizhâneye indirilmesi sağlanmıştır³⁹. Halk güçlerinin vergi ödemeye yetmediğini ileri sürmüş kadı ve diğer görevliler tarafından yapılan incelemeler neticesinde burada yaşayan ahalinin maddî açıdan iyi durumda olmadıkları tespit edilerek istenilen avârizhâne indirimi gerçekleştirilmiştir.

Kebe İlyas Mahallesi'nde Arzuman oğlu Babon adlı gayrimüslim ücretsiz olarak Hacı Ahmed Çeşmesi'ne meremmetçi olup hizmeti mukabelesinde avâriz-ı divâniyeden muaf olduğu ve Kebe İlyas Mahallesi avârizhânesine dahil olduğu belirtilerek konuyla alakalı olarak eline mühürlü nişanlı defter verildiği sicile kayıt edilmiştir⁴⁰.

1655 yılında Depecik Mahallesinde bulunan Mescid-i Hüseyin Fakih Cemaatinin dört avârizhâneleri olup fakat cemaat fukara olduğu için bir hânesi

³⁸ Burası Karahisar Kazâsı değildir. Zira Karahisar kazâsı 40 avârizhâden oluşmaktadır. Karahisar kasabası ise 6.5 avârizhânedir.

³⁹ KŞS 60/2, s.148.

⁴⁰ KŞS 66/2, s. 122.

kaldırılıp 3 avâriz hâne olarak vergi vermeleri konusunda kadı tarafından hüküm verilmiştir⁴¹.

Zulkadriye reayasından Maraşlık denilen cemaate el-Hac Ali bin Halil ve İbrahim (...) 1656 senesi mahsup olmak üzere Mamalu Türkmen reayasının rüsum-ı raiyetlerini cem' ve tahsile memur olan ağaları Mustafa Ağa tarafından Mamalu taifesinin avârizlarını cem'e memur olan Osman Ağa'ya eyalet-i Sivas'da 4000 riyali kuruş verilmiştir⁴². Bu belgeden hareketle Türkmen taifesinin avâriz vergisi verdiklerini fakat Kayseri Sancağı dahilindeki avârizhânelere kayıt edilmediklerini görmekteyiz. Muhtemelen Türkmen grupları ayrı bir deftere kayıt edilmişlerdir.

Kayseri Sancağında bulunan Karahisar Kazâsı ahali 1676 yılında Dersaadete arzuhal gönderip ahalisinin ekseri "*perakende ve perişan olup celâ-yı vatan*⁴³ etmekte" olduklarından 39.5 hâneyi ödemeye iktidarları olmadığı için tekrar bu bölgenin halkı yerlerine dönünceye ve bu topraklar yeniden mamur oluncaya kadar üç sene avâriz, nüzul ve sürsat vergilerinin yarısını ödemeleri kararlaştırılmıştır⁴⁴. Fakat bu durum daha sonraki tarihlerde verginin yarısını ödemelerinden ziyade avâriz ve nüzul hâne sayısında bir indirim yapılması yönünde değiştirilmiştir. Karahisar ahalisinin 38 ve 1.5 rub avâriz ve nüzul hânesi 1690 senesinde merkezden gönderilen ferman ile 18 hânesi tenzil olunmuştur⁴⁵. Böylece Karahisar 20 ve 1.5 rub' avârizhâne kalmıştır.

Şarkıyan'a tabi Sasık Mahallesinden 6 hâne ve rub ve sümün avârizhâneleri halkı perişan olmakla 1684 yılında tenzil edilmiştir⁴⁶.

Selman Mahallesinden Rumiyan cemaati 4 ve rub avârizhânesi ahalisinin tahammülleri olmadığı için 1654 yılında iki avâriz hânesi kaldırılarak 2 hâne 1 rub' hâne bırakılmıştır⁴⁷.

Mahalle-i Şeyh Ömer Bahçevânî'de yaşayanlar 1650 yılında daha fazla vergi ödemeye tahammülleri olmadığı için mevcut 3 avârizhânelere birinin kaldırılması yönünde kadıya başvurmuşlardır⁴⁸.

Bektaş Mahallesi 1652 yılında 3.5 ve 1.5 rub avârizhâne olup ahali fakir olup ödemeye tahammülleri olmağı için bir avârizhânesi tenzil edilmiştir. Bektaş Mahallesi 2.5 ve 1.5 rub' avârizhânesi olarak kayıt edilmiştir⁴⁹.

1699 yılına gelindiğinde Nizye Köyünün 4 avâriz hânesi ahalisinin vergi ödeme konusunda kudretleri olmadığı için 3 avârizhâneye indirilmiştir⁵⁰. Yine

⁴¹ KŞS 60/2, s. 131.

⁴² KŞS 64, s. 145.

⁴³ Vatani terk etmek

⁴⁴ KŞS 84, s. 174

⁴⁵ KŞS 99, s. 158.

⁴⁶ KŞS 96, s. 63.

⁴⁷ KŞS 60, s. 132

⁴⁸ KŞS 61, s. 134.

⁴⁹ KŞS 59, s. 87.

Mahzemin köyü ahalisi vergi ödeme konusunda sıkıntı çektikleri için 2 avârizhânelerinin birinin kaldırılmasını talep etmişlerdir⁵¹.

Avârizhâne sayıları ile nüzul sayıları bazen farklılık göstermektedir. Bazen bir bölge nüzul vergisi verirken avâriz vergisinden muaf bırakılmıştır. Kayseri'nin Sahra nahiyesinde bulunan Cırlavuk köyü 1656 tarihli defterde 4 avârizhâne olarak kayıt edilmişken 1699 tarihli defterde avâriz vergisinden muaf tutulmuştur⁵².

Osmanlı Devleti'nde insan ve malların yer değiştirilmesinde büyük bir emniyet sağlayarak memlekette ulaşım ve ticareti kolaylaştıran derbent teşkilatı gibi hizmetler mukabilinde bir kısım meskun yerler halkının örfî vergilerde tanınan kısmi muafiyetler yanında tekalif-i örfiye ve avâriz-ı divaniyeden tam ve kısmi muafiyetler tanınmakta idi⁵³.

Mesela Bozatlı Mahallesinden 11 Şubat 1659 tarihinde Şeyh Tahir bin Şeyh İbrahim avâriz-ı divaniye ve tekalif-i örfiyyeden muaf olduğuna dair elinde belgesi vardır. Zira Şeyh Şami Kuddise Sırruhü'l-azîz'in evlâdlarından olduğu için avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyye talep olunmamaktadır⁵⁴.

İncesu köyü 1655 yılında Celali istilasından beri harabe olduğu için bu bölgenin mamur ve abad olması için Livâ hassından ihraç edilip avâriz-ı divaniye, tekalif-i örfiye ve tekâlif-i şakkadan muaf yapılmış ve bu köyden 50 kişi derbentçi tayin edilmiştir⁵⁵.

Kayseri'deki gayrimüslim taifesinin mahallelerinde halkın fakir ve zayıf olması sebebiyle tahammülleri kalmadığı için sair mahallelerdeki ahalinin üzerine yazılması hususunda İstanbul'a arzuhal göndermişler neticede gayrimüslim tebaanın avârizhâneleri istedikleri şekilde yapılmıştır (Tablo-3).⁵⁶

---

⁵⁰ KŞS 106, s. 162.

⁵¹ KŞS 106, s. 172.

⁵² KŞS 106, s. 115-116

⁵³ Göçer, **a.g.e**, s.74

⁵⁴ KŞS 69, s.56.

⁵⁵ KŞS 64, s. 171.

⁵⁶ KŞS 92, s. 117-118.

Tablo-3 Kayseri kazâ merkezindeki kefare avârizhânelerinin tenzil yapıldıktan sonra miktarı-1683⁵⁷

Mahalle-i Elsem Paşa 1.5	Mahalle-i Kiçi Kapı 4	Mahalle-i Gürcü 1.5	Mahalle-i tavukçu 6	Mahalle-i Sınıkcı 4
Mahalle-i Rumiyan 3	Mahalle-i Köyyıkan 2	Mahalle-i Selaldı 3	Mahalle-i Bektaş 3	Mahalle-i Gültük 1
Mahalle-i Oduncu 6	Mahalle-i Tatar 2.25	Mahalle-i Karakeçi 1	Mahalle-i Harbut 4	Mahalle-i Selman 2
Mahalle-i Aydoğdu 2	Mahalle-i Sisliyan 1.5	Mahalle-i Emir Sultan 2	Mahalle-i Karabit 1	Mahalle-i Şehraküstü 1.5
Yekun: 67.25 hâne ⁵⁸				

1650-1700 yılları arasında hâne başına düşen avâriz verisinin değişmediğini 400 akçe olarak sabit kaldığını yine mübaşir ücretinin de bu süre zarfında değişmeyip 50 akçe olarak toplandığını görülmektedir(Tablo-4). Fakat paranın değeri bu elli yıllık sürede düşüş göstermektedir(Tablo-2). Paranın değeri azalmış fakat istenen vergi miktarında bir artış gözlenmemiştir. Dolayısıyla devlet vergi veren avârizhâne sayısındaki azalmayı da dikkate alarak vergi miktarında bir artışa gitmemiştir. Halkın ekonomik sebeplerle ve Celâlî isyanlar sebebiyle malî durumunun zayıflaması, devam eden seferler sebebiyle (Girit, Erdel Seferleri gibi) askerlerin sürekli olarak savaşta olması, mahalli bölgelerde asayiş problemlerinin artması (saruca ve sekbanlar) devletin halktan sürsat vergisi gibi ilave vergiler toplamaları, güherçile, lağımcı, beldâr, kürekçi gibi ilave hizmetlerin para karşılığında halktan temin edilmesi gibi durumlar nüfusta hareketliliğe sebep olmuştu. Tamamen veya kısmen boşaltılan köyler verginin toplanmasını engellediği gibi bazı bölgelerde yerinde kalıp toprağını terk etmeyen tebaa bütün köyün vergi yükünü çekmek gibi bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle zaten malî açıdan iyi durumda olmayan Osmanlı tebaasına tekrar enflasyon oranında ilave vergilerin konması veya vergi artırımına gidilmesi halkı daha da perişan edeceği için her hangi bir vergide artış söz konusu olmamıştır. Avâriz ve nüzul vergileri aynı miktarda toplanmıştır. Devlet yerlerinden yurtların göçen halkı huzur ve asayiş temin edildikten sonra tekrar eski topraklarına yerleştirme konusunda siyaseti uygulamaya konulmuştur. Bu neden vergilerinin artırılması bir yana avârizhâne sayılarında indirimler yapılmış, halkın daha da perişan olması engellenmiştir.

⁵⁷ KŞS 92, s. 117-118

⁵⁸ Kayseri'nin başka mahallelerinde perakende olarak bulunanlarla birlikte toplam 67.25 hânedir.

Tablo-4 Kayseri Sancağı Avârız Kayıtları

Defter No	Sayfa numarası	Tarih	Avârız miktarı-akçe	Mübaşir ücreti-akçe	Avârızhâne sayısı
60	146	1656	400	50	509
65	100	1657	400	50	-
71	97	1659	400	50	509.5
71	151	1660	400	50	509.75
74	191-192	1667	400	50	512.5
87	181	1677	400	50	463.5
90	123	1679	400	50	424.125
91	293	1683	400	50	419.75
93	255-256	1684	400	50	497
94	125	1687	400	50	499.75
96	13	1687	400	50	499.75
96	69	1698	400	50	499.75
97	106	1689	400	50	497
98	164	1692	400	50	497
99	180	1691	400	50	473.937
102	73	1695	400	50	457.75
103	166	1697	400	50	455.875

2.Nüzul Vergisi

Nüzul Arapça'da yere inme=konma manasına gelir. Askerî ve malî terim olarak da bir askeri kıtanın beslenmesi için muayyen miktardaki zahirenin temini ve belli bir yerde hazır bulundurulmasını ifade eder

Divân-ı Hümâyunda nüzul ve sürsat için verilmiş emirlerin büyük bir kısmının kadılarına hitaben yazılmış olması, nüzul ve sürsatın bizzat kadılar tarafından emredilen yere nakil ve teslim edilmesi, orduların iaşesi için talep edilen bu vergilerden kadıların birinci derecede tutulması ve nihayet merkezi hükümetçe yapılan tevziatın kazâ esası üzerinden yapılmış bulunması bu konudaki mükellefiyetlerin kazâyâ ait olduğunu göstermektedir⁵⁹.

Özellikle merkezden gönderilen fermanlarda "*irsâl olunan mühürlü ve nişânlı mevkûfât defteri sûreti mücebince*⁶⁰ *sefer-i hümâyûn mühimmâtı için toplanması gereken bedel-i nüzullerin her hangi bir ihmâle mahal verilmeden tahsil*" edilmesi ve Kadıların bu konuda hassasiyet göstermeleri isteniyordu⁶¹. *Kadı, voyvoda, evkaf mütevellileri, kethüdayerleri ve yeniçerilere kendi aralarında iş birliği yaparak bedel-i sürsat, bedel-i nüzul akçelerinin muaf ve muaf olmayan reyadan zulm ve teaddi etmeden toplamaları*⁶² bu konunun ihmal edilmemesi gönderilen bütün belgelerde vurgulanmakta idi.

⁵⁹ Lütfi Göçer, XVI. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alman Vergiler, İstanbul 1964, s. 69-70

⁶⁰ KŞS 60/2, s. 133.

⁶¹ KŞS 67/2, s.170.

⁶² KŞS 66/2, s. 128.

XVI. yüzyıldaki nüzul vergisinin yaklaşık olarak XVII. yüzyılın sürsatıyla eşdeğer olduğu söylenebilir. Nüzul, avâriz gibi nakdî bedele dönüştüğünden merkezî hükümetin savaş zamanında hububat talebine yeni bir terim bulmak gerekmişti. Yani nüzul de biraz daha gecikmekle beraber avârizin yolunu izledi. XVI. yüzyıl sonundan evvel, avâriz gibi nüzul de nakdî vergiye dönüşmüştü. IV. Murad devrinin sonuna doğru avâriz ve biraz daha sonra nüzul yıllık nakdî vergiler şeklini almaya başlamışlardı. Bu vergiler daimî olmakla kalmayıp üstelik çok ağırlaştılar, öyle ki XVI. yüzyılın ortalarında ödenen akçe miktarı XVII. yüzyılda takriben on misli fazlalaşmıştı. Bu vergilerden nüzul daha ağırıydı ve sonunda avârizin iki misline yükselmişti⁶³. Karaman Eyaletine bağlı olan Kayseri Sancağındaki Kayseri merkez, Yahyalı ve Karahisar kazâlarında nüzul vergisinin nüzulhâne başına 600 akçe olarak toplanmıştır (Tablo-5 ve 6). Bu vergiyi toplayan mübaşiri de nüzulhâne başına 30'ar akçe verilmekteydi. Netice bir nüzulhânesi yılda 630 akçe vergi vermekteydi. 1650'lili yılların başında nüzul akçesi 300 akçe ve mübaşir bedeli 25 akçe olarak belirlenmişti. 1660'lı yıllardan sonra nüzul bedeli iki katına çıkartılarak 600 akçe ve mübaşir bedeli de % 20 artırılarak 30 akçeye yükseltilmişti.

Tablo- 5 Kayseri Sancağı Nüzul Kayıtları

Defter No	Sayfa numarası	Tarih	Avâriz miktarı-akçe	Mübaşir ücreti-akçe	Avârizhâne sayısı
71	150	1660	600	30	509.5
73	82	1661	500	30	511.250
78	246	1668	600-100 akçelik güherçile(500)	30	512.75
78	263-264	1668	500	30	512.75
82	271	1674	600	30	510.5
87	181-182	1677	600	30	463.75
90	125-16	1679	600	30	424.75
91	293	1684	600	30	420.625
93	252-252	1684	600	30	497
94	126	1687	600	30	503.75
96	13	1688	600	30	513.75
96	69	1689	400	50	503.75

⁶³ Bruce Mc Gowan, "Osmanlı Avâriz-Nüzul Teşekkülü (1600-1830), VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, C. II, Ankara 1981, s. 1327-1328.

Tablo-6 Kazâ-i Kayseriyye, Kazâ-i Karahisar, Kazâ-i Yahyalu Nüzulhâneleri

Defter No	Sayfa	Tarih	Kayseri nüzulhânesi	Karahisar nüzulhânesi	Yahyalu nüzulhânesi	Karahisar ve Yahyalu	Toplam nüzulhâne sayısı	Ödenen miktar-akçe ve esedi kuruluş
57	233	1650					513.5	Mübaşir için 25 akçe
57	233	1650					513.5	Hâne başına 300 akçe(1560.500 akçe)
60	133	1656					514	300 akçe ve mübaşir için 25 akçe (154.200 akçe)
66	128	1657	-	-	-	-		Hâne başına 300 ⁶⁴ akçe alınacak/muaf olan ve olmayanlardan
70	181	1659	422.625			86.125	509.25	305.559 akçe ⁶⁵
73	82	1660	425.25			86	511.25	204.500 akçe
73	82	1661	425.25			86.75	511.25	255.350 akçe
74	165	1662	426.325			86.325	512.5	256.475 akçe (500 akçe)
78	263-264	1667	426.25			86.75	512	205.100 akçe (500 akçesi nüzul, 100 akçelik güiherçile temini)
82	269	1673	424.125			89.75	510.5	(400 akçeden) 207.300
91	294	1673	-	-	-	-	420.5	352.375 akçe 2294 esedi kuruluş
82	271	1675	424			89.75	510.5	307.300 akçe
90	126	1679	424.125					254.475 akçe
96	69	1683	425.75	38	39.65	77.65	503.375	302.025 akçe 2745.5 esedi kuruluş
97	106	1689	419.75	38	29.75	77.625	497	298.200
98	163	1691					497	398.200 akçe 7810.5 esedi kuruluş
99	180	1691	406.312	38	39.625	77.625	473.937	290363 akçe 2635 esedi kuruluş
102	73	1695	396.5	21.25	39.5	61.25		
103	166	1697	396.5	-	-	61.25	455.875	
106	115	1699	390.125			61.25	451.875	270.835 akçe 2462 esedi kuruluş

1656'da şehirde ikamet eden bir avâriz hâne 13.3 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $450^{66}/13.3=33.8$ akçe bir gerçek hane avâriz vergisi vermektedir. Köyde ikamet eden bir avâriz hâne 11.2 gerçek hânedan

⁶⁴ Normal şartlarda 600 akçe hâne başına nüzul alınması gerekmekte id. Fakat bu bölgede aynı tarihlerde sürsat vergisi toplandığı için için nüzul akçesi 300 akçeye indirilmiştir.66 KŞS, s. 128

⁶⁵ 1069 senesi için 300 akçeden maada 600 akçe, mübaşir için 30 akçe, sürsat istenen yarde nüzulden 150 akçe indirim yapılacaktır. (KŞS 70, s. 181.)

⁶⁶ Bir avârizhâne 400 akçe avâriz, 50 akçe mübaşir vergisi verilmektedir. Toplam 450 akçe etmektedir.

oluşmaktadır. Bu durumda $450/11.2=40.1$ akçe bir gerçek hane avâriz vergisi vermektedir (Tablo-9,10,11,12, 13).

1699'da şehirde ikamet eden bir hâne 15.7 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $450/15.7=28.6$ akçe bir gerçek hane avâriz vergisi vermektedir. Köyde ikamet eden bir avâriz hâne 21.2 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $450/21.2=21.2$ akçe bir gerçek hane avâriz vergisi vermektedir(Tablo-9,10,11,12,13).

1656 yılında şehirde ikamet eden bir nüzul hâne 13.3 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $630^{67}/13.3=47.3$ akçe bir gerçek hane nüzul vergisi vermektedir. Köyde ikamet eden bir nüzul hâne 11.2 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $630/11.2=56.25$ akçe bir gerçek hane nüzul vergisi vermektedir (Tablo-9,10,11,12, 13).

1699 yılına gelindiğinde şehirde ikamet eden bir nüzul hâne 15.7 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $630/15.7=40.1$ akçe bir gerçek hane nüzul vergisi vermektedir. Köyde ikamet eden bir nüzul hâne 21.2 gerçek hânedan oluşmaktadır. Bu durumda $630/21.2=29.7$ akçe bir gerçek hane nüzul vergisi vermektedir (Tablo-9,10,11,12, 13).

Dolayısıyla 1656 yılında şehirde ikamet eden bir avârizhâdeki bir gerçek hane toplam $47.3+33.8=81.1$ akçe avâriz ve nüzul vergisi verirken, 1699 tarihinde $28.6+ 47.3=75.9$ akçe avâriz ve nüzul vergisi vermektedir. Gerçek hâne başına düşen vergi miktarı 81.1 akçe vergiden 75.9 akçeye inmiştir.

1656 yılında köyde ikamet eden bir avârizhâdeki bir gerçek hane toplam $40.1+56.25=96.35$ akçe avâriz ve nüzul vergisi verirken, 1699 tarihinde $21.2+ 29.7=50.9$ akçe avâriz ve nüzul vergisi vermektedir. Gerçek hâne başına düşen vergi miktarı 96 akçeden 50.9 akçeye inmiştir.

Bu durumda 1656 yılında Kayseri şehir merkezinde 197 avârizhanesi vardı. 13.3 gerçek hâne bir avârizhâneye denk gelmekte idi. $197 \times 13.3= 2620.1$ gerçek hâne şehirde oturan vergi veren neferleri göstermektedir. Aynı tarihlerde Kayseri'nin köylerinde 313 avârizhanesi vardı. Köylerde 11.2 gerçek hâne bir avârizhâneye denk gelmekte idi. Nüfusu ise $313 \times 11.2=3474.3$ köyde oturan vergi veren neferleri göstermektedir. Şehir ve köyde oturan neferler 6094.4 ki nüfus belirlemek için 5 ile çarpıldığında⁶⁸ 30472 sonucu çıkmaktadır Kayseri mahalle ve köylerinde ikamet eden kişilerin nüfusunu göstermektedir.

1699 yılına gelindiğinde şehirde Kayseri şehir merkezinde 197 avârizhanesi vardı. 15.7 gerçek hâne bir avârizhâneye denk gelmekte idi. $197 \times 15.7=3092.9$ gerçek hâne şehirde oturan vergi veren neferleri göstermektedir.

⁶⁷ Bir nüzul hâne 600 akçe avâriz, 30 akçe mübaşir vergisi verilmektedir. Toplam 630 akçe etmektedir.

⁶⁸ Hâne: Bir hâne 5 kişiden oluşmaktadır(Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, İ.Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı**, İstanbul 1979, s.331-348.

Aynı tarihlerde Kayseri'nin köylerinde 254 avârizhanesi vardı. $254 \times 21.2 = 5384.8$ ki toplamda 8477.7 vergi veren nefere denk gelmektedir. Nüfusu tespit ederken yine 5 ile çarptığımızda $8777.7 \times 5 = 42388.5$ sonucu çıkmaktadır: Şehir ve köylerde nüfusun önemli bir artışın söz konusu olduğunu görmekteyiz. Gayrimüslim nüfus bu tarihlerde 3626 nefer olarak kayıt edilmiştir Dolayısıyla 8477.7 nefer nüfusun 4851.7 neferi Müslüman topluluk oluşturmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Müslüman nüfus 24258.5 iken gayrimüslim nüfus 18130 olarak belirlenmektedir. Kayseri bölgesindeki bulunan Türkmenler avâriz vergisi vermekle birlikte mevcut avârizhânenin içerisine dahil edilmemişlerdir. Dolayısıyla nüfus hesaplaması içinde de yer almamıştır.

Daha önce yapılmış bir çalışmada Kayseri avârizhâneleri 1530 tarihli kayıtlara göre 10.920 olarak kayıt edilmiştir⁶⁹. 17. yüzyılın sonlarına doğru avârizhâne sayısının 6094.4 düşmesi muhtemelen o dönemlerde meydana gelen isyanların etkisi ile halkın *celâ-yı vatan* etmesinin sonucudur. Nitekim bu tarihlerde Kayseri'de etkili olan Abaza Hasan İsyanı⁷⁰, Gürcü Nebi isyanının⁷¹ yerleşik hayatta bulunan insanların yaşantısı üzerinde etkili olmuş, çoğu kişi bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat 1699 yılına gelindiğinde bu sayı 8477.7 yükselmiştir. Devletin izlediği iskân politikasının büyük ölçüde katkısı olduğu gibi, artık asayiş sorunun çözümlenmesi ve değişik bölgelere dağılan halkın tekrar eski yurtlarına dönmeleri bu nüfus artışını etkilemiştir.

XVI. yüzyıl kent ekonomisiyle karşılaştırıldığında tarımla uğraşan nüfusta ve tarım ekonomisinde büyüme ortaya çıkmış olsa da, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu gidişat tersine dönmüş ve kırsal nüfus 1575 yılı sayımına göre % 66, şehir nüfusu da %15 azalmıştır⁷². Dolayısıyla Kayseri ve kazâlarındaki avâriz ve nüzulhâne sayısı da 510'dan 451'e kadar düşmüştür ki burada % 11.5 oranında bir avâriz ve nüzulhânelerde azalış görülmektedir. Bu nedenle avâriz ve nüzul vergisi veren gerçek hâne sayısında da düşüş meydana gelmiştir. Özellikle köylerde yerlerini yurtlarını bırakarak çoğunlukla şehirlere göç eden insanlar tarım üretiminin azalmasına neden olmuşlardır. Bu yüzyıl içerisinde askerden firar edenlerin veya görev yerine gitmeyen tımarlı sipahilerin tımar toprakları üzerinde bulunan halka zulüm etmeleri ve tımar sisteminde meydana gelen bozulmalar üretimin azalmasında etkili olmuştur. Devlet bir taraftan boşaltılan köyleri yeniden iskan etmek suretiyle toprağın yeniden işlenmesi için destek verirken diğer taraftan bunların üzerine yüklenen vergileri azaltarak maddî açıdan rahatlamalarına imkan sağlamıştır. Özellikle 1691 yılında çıkartılan iskan kanunu çerçevesinde Türkmenler başta olmak üzere yurtlarını terk eden köylüler tekrar iskana tabi tutulmuşlar, bunun neticesinde köylerde nüfus sayısı artmıştı. Yeni

⁶⁹ Demirci, **a.g.m**, Turcica, s. 185 n

⁷⁰ Bakınız KŞS 70; Mehmet Öz, **Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları**, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s. 150.

⁷¹ KŞS 57, s. 243-244, 246-247.

⁷² Dina Rızk Khoury, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul (1540-1634)**, Çev: Ülkü Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 47.

yerleştirilen veya eski köylerine gelen insanların bu bölgelere uyum sağlamaları ve ekonomik durumlarını düzeltmeleri çini bazen vergiden muaf tutulmuş bazen de belli oranda vergi indiriminde bulunulmuştur. 1699 yılına gelindiğinde nüfus artışındaki artmaya rağmen kişi başına verilen vergiden meydana gelen azalma bu mesele ile bağlantılıdır.

3. Sürsat Vergisi

Başlangıçta avâriz nakit olarak alınır, nüzul ve sürsat ise buğday, un, yağ şeklinde aynî olarak tahsil edilirdi⁷³. Bir süre sonra avâriz ve nüzul vergilerin nakde dönüştürülmesinden sonra hububat ve hayvan üzerinden alınan vergiye sürsat adı verilmiştir.

Sürsat olarak tahsil edilen yiyecek ve yem de, ağırlıklı olarak, arpa, buğday, sade yağ, bal, koyun, odun, samandır. Arpa ve saman doğrudan doğruya hayvanların yemi olarak sarf edilirken un, bal, koyun askerlerin yiyeceği için temin ediliyordu. Bunun yanı sıra savaşın yapılacağı uzak bölgelerden verecekleri zahirenin ve hayvanın miktarı kadar para olarak bedelleri ödeniyordu.

Nüzul her meskun yerin avârizhânesi miktarına göre ve muayyen nispette un ve arpa olarak tevzi edildiği halde, sürsat meskun yerlerin ve sürsata muhatap olan kazânın toplam avâriz hânesi göz önünde tutulmadan⁷⁴ tevzi edilmekte idi⁷⁵. Ordunun geçeceği menzil üzerinde bulunan kazâlar bu görevden birinci derecede sorumlu idi. Ordunun ihtiyacı olan mallar kazâ tarafından temin ediliyor diğer kazâlar ise sürsat bedelini ödüyorlardı. Burada esas olan ordunun tüketim ihtiyacı, menzilde ne kadar kalınacağı belirlendikten sonra masraf çıkartılıyor buna göre sürsat aynî yada nakdî olarak temin ediliyordu.

Harbe hazırlık emirleri verilirken merkez ve taşrada sürsat olarak ordunun iaşesi için her kazânın ihraç edeceği sürsat nevi un, ekmek, arpa, koyun, bal, vs. miktarı, sevk edileceği menziller belirtilerek kadırlara emirler gönderiliyordu. Kural olarak her kadının ordu ulaşmadan evvel kazâsından istenen miktar ve belli erzakı emredilen menzile nakletmesi ve orada un, ekmek, arpa, yağ, bal ve odunu nüzul eminine, kasaplık koyunları da ganem eminine teslim etmesi ve teslim alındığını gösteren bir *temessük* belgesi alması gerekmekteydi⁷⁶.

Nüzul yalnız un ve arpadan oluştuğu halde sürsat mükellefiyeti un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, odun, saman olarak alınmakta idi. Sürsat mükellefiyetini bedel olarak yani nakden ödeyecek olan Livâlara merkezce vazifelendirilmiş tahsil memurları gönderiliyor ve sürsat bedelleri aynen tahakkuk ettirilen zirâî mahsullerin merkezi hükümetçe tespit edilmiş bedelleri üzerinde tahsil ediliyordu.

⁷³ Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 109.

⁷⁴ KŞS 70/2, s.181.

⁷⁵ Göçer, *a.g.e.*, s. 94.

⁷⁶ Göçer, *a.g.e.*, s. 95.

Nakden ödenen sürsatın bedelleri umumiyetle ordu hazinesine, padişah seferde ise hazine-i amireye yatırılıyor ve harbin diğer ihtiyaçları için sarf ediliyor, geç tahsil edilenler de mahalli hazinelere malediliyordu⁷⁷.

Sefer sırasında, ordunun geçeceği güzergâha yakın olan yerlerde nüzul ve sürsatın aynî olarak, uzak yerlerden ise bedel olarak tahsil edildiği görülmektedir. Çoğunlukla Rumeli dışındaki Osmanlı eyaletlerinden nüzul ve sürsat bedel olarak tahsil edilmekte idi. Mesela 1672 tarihli olup Kamaniçe seferi için, sürsat zahiresi bedellerinin kayıt edildiği deftere göre Kayseri Sancağı'ndan 307.600 akçe sürsat bedeli alınmıştı⁷⁸.

Kadırlara merkezden sürsat toplamakla görevlendirilen memurlara yardım edilmesi hususunda fermanlar da gönderilmekte idi. Nitekim 16 Temmuz 1658 tarihli ferman, Kayseri Kadısından Kayseri Sancağında tahsili ferman olunan sürsat malının toplanması için gönderilen Ali Bekir'e yardımcı olunması istenmiştir⁷⁹.

Yine sefer esnasında askerî güzergâh üzerinde bulunması sebebiyle ordunun temel ihtiyaçlarının bu bölgeden karşılanması gerekmişti. 25 Mayıs 1667 tarihli belgeye göre Osmanlı ordusunun sefer sırasında güzergâhı üzerinde bulunan Kayseri merkezinde beş gün, Mancusun ve Gesi köylerinde ise iki gün konaklayacaktır. Seferde memur olan vezir el-Hac Mahmud Paşa kendisine vekil olarak Ali Ağa'yı görevlendirerek, ordunun konaklayacağı Kayseri'de kalacakları yedi gün için gerekli olan zahire ve yiyeceklerin temini hususunda sorumlu tutmuştur. Bu belgeye göre Kayseri'den istenenler şunlardır:

*“2 ekme birer akçe olmak üzere 3 bin ekme
her vukiyyesi 3'er akçeden 300 vukiyye lahm-ı ganem (koyun eti)
her vukiyyesi 10'ar akçeye 50 vukiyye asel(Bal)
her vukiyyesi 20'şer akçeye 50 vukiyye revgan-ı sade (sade yağ)
her vukiyyesi 5'er akçeye 100 vukiyye piring
her vukiyyesi 5'er akçeye 70 vukiyye dakik (un)
Yedi günde 27 kuzu ve 145 tavuk*

Kilesi 12'şer akçe günlük 100 İstanbul kilesi zahire geçerli narh üzerinden Ali Ağa elinden alınmıştır”⁸⁰.

Kayseri'ye bu işin maliyeti 5275 akçe, ilave olarak 27 kuzu ve 145 adet tavuğa mal olmuştur. Ordunun sefer güzergâhı üzerinde bulunan Kayseri bunları aynî olarak temin etmiştir. Askerlerin ve atlarının ihtiyaçları bu şekilde temin edilmiştir.

⁷⁷ Göçer, a.g.e, s. 98.

⁷⁸ İnbaşı, a.g.e., s. 225-226.

⁷⁹ KŞS 70/2, s.170.

⁸⁰ KŞS 74/1, s.11.

Normal şartlarda 600 akçe hâne başına nüzul alınması gerekmekte idi. Fakat 1658 yılında bu bölgede aynı tarihlerde sürsat vergisi toplandığı için nüzul vergisi 300 akçeye indirilmiştir⁸¹. Bu nedenle sürsat yükümlülüğü avâriz hânesine dayanmazdı ve evkaf mensupları, madenci, çeltikçi gibi avârizdan muaf zümreler bu sıfatlarıyla sürsattan muaf olamıyorlardı.

*Kadı, voyvoda, evkaf mütevellileri, kethüdayerleri ve yeniçerilere kendi aralarında iş birliği yaparak bedel-i sürsat, bedel-i nüzul akçelerinin muaf ve muaf olmayan reayadan zulm ve teaddi etmeden toplamaları şairin kilesi 40 akçeye, dakikin kilesi 80 akçeye, ağnamın bir re'si 160 akçeye, revgan-ı sade'nin vukiyyesi 30 akçeye, ve asel'in vukiyyesi 20 akçeye alına*⁸². Sadece birim fiyatları belirlenip istenen miktar belirtiliyor ve bunların temini hususuna özen gösterilmesi isteniyordu. İstenen şeyler halkın bizzat kendi ürettiği ve kullandığı maddeler olduğu için vergiden muaf olan reayadan da sürsat vergisine iştiraki istenmiştir. Bu nedenle gerçek hâne başına düşen sürsat vergisini tespit edemiyoruz.

1656 tarihli defterde şairin kilesi 40 akçe iken 1687 tarihli defterde 50 akçeye; unun kilesi 80 akçe iken 100 akçeye; koyun 160 akçe iken 200 akçeye yükselmiştir. Bu maddelerin fiyatları % 25 oranında artmıştır. Sade yağ ve balın vukiyyesi aynı olarak kalmıştı. Bal 20 akçe, sade yağ 30 akçedir⁸³.

1668 tarihinde Kayseri merkez kazâdan 3500 kile arpa, 350 kile un, 200 koyun, 300 vukiyye sade yağ, 100 vukiyye bal, 200 kantar saman, 50 araba odun'un bedeli ve Karahisar ve Yahyalıdan 1200 kile arpa, 150 kile un, 50 koyun, 50 vukiyye sade yağ, 30 vukiyye bal, 120 kantar saman, 30 araba odun'un bedeli istenmiştir ki toplam 424.800 akçe değerindedir.⁸⁴ 512 avârizhâneye sahip olan Kayseri 230.400 akçe avâriz, 322.560 akçe nüzul vergisi ödüyordu. Bu rakamlara bakılınca sürsat vergisinin daha yüksek olduğunu görülmektedir.

Bazen ekonomik şartlar göz önüne alınarak vergi indirimi yapılmaktaydı. Nitekim 1678 senesine mahsup olmak üzere Kayseri, Karahisar ve Yahyalı Kadısından sefer sırasında ihtiyaç olan zahirenin karşılanması için sürsat zahiresinin aynî yada nakdî olarak toplanması hususunda ferman gönderilmiştir. Bu fermana göre arpa kilesi 40 akçe, un: 90 akçe, koyun: 200 akçe, sade yağ: 30 akçe, bal: 20 akçe, reayanın hallerine bakılarak tahsil olunmuştur. Merkezden gönderilen deftere göre ödenmesi gereken miktar Kayseri kazâsının 2 yük 29 bin akçe iken bunun 76 bin 333 akçesi tenzil edilmiş ve 152 bin 667 tahsil edilmiştir. Dolayısıyla merkezdeki kayıtlarda ve kazâyâ gönderilen defterde istenen miktar belli olmasına rağmen, halkın malî durumuna bakılarak bu kadar vergiyi ödeyemeyeceği ön görülerek vergi miktarında indirim yapılmıştır.

⁸¹ KŞS 66, s. 154

⁸² KŞS 66/2, s. 154

⁸³ KŞS 66/2, s. 154 ; KŞS 96, s. 48

⁸⁴ KŞS 78, s.281.

Düzenli olarak her yıl sürsat vergisi toplanmamakla olmamakla beraber ihtiyaç durumunda seferin yapıldığı zamanlar sürsat vergisinin toplandığını Kayseri'den bazen aynı çoğu zamanda nakdî olarak sürsat bedellerinin alındığını görülmektedir(Tablo-7).

Tablo-7 Kayseri, Yahyalı ve Karahisar Kazâları Sürsat Vergisi I(650-1700)

Defter No	Sayfa	Tarih	Kayseri	Karahisar ve Yahyalı	Toplam	Açıklama
70	23	1659	280000	92300	3203.5 esedî kuruş	Sürsat Bedel olarak alınmıştır
74	11	1667	-	-	-	Sürsat aynı olarak alınmıştır
78	281	1668	316000	108800	424800	Sürsat Bedel olarak alınmıştır
80	93-94	1672	229000	78600	307600	Sürsat Bedel olarak alınmıştır
82	257-258	1674	229000	77600	307600	Sürsat Bedel olarak alınmıştır
81	23	1674	226000	82600	308600	Sürsat Bedel olarak alınmıştır
87	178-179	1677	152667	52400		Kayseri 2 yük 29000 akçeden 76.333 akçe tenzil yapılarak 152.667 akçeye, Karahisar ve Yahyalı 786.000 akçeden 26200 akçe tenzil yapılarak 52.400 akçeye indirilmiştir. Sürsat Bedel olarak alınmıştır
93	237	1684	229000	2796 esedî kuruş	307600	Sürsat Bedel olarak alınmıştır
86	31-32	1688	229000	77600	307600	
96	48	1689	255500	91300	356800 akçe 3243 esedî kuruş	Sürsat Bedel olarak alınmıştır

4. Avâriz, Nüzul ve Sürsat Vergilerinden Lağımçı, Kürekçi, Beldar ve Güherçile temini

Avâriz ve nüzul vergileri, zaman zaman ihtiyaçlara göre para olarak değil bir hizmet yada bir mal karşılığında da temin edilmekteydi. Güherçile açısından

önemli bir merkez olan Kayseri’den güherçile, kale bedenlerinde kullanılmak üzere lağımcı veya gemilerde kullanılmak üzere kürekçi ihtiyacı gündeme geldiği zaman yine nüzul ve avâriz vergisi karşılığında sancaklardan kürekçi, beldar ve lağımcı istenebiliyordu.

a. Lağımcı, Kürekçi ve Beldâr temini

Anadolu ve Rumeli’deki çeşitli sancak ve kazâlardan temin edilen lağımcıların ücretleri de geldikleri yerlerin ya da yakın bir sancağın veya kazânın nüzul veya sürsat gelirlerinden temin edilmiştir. Böylece devlet, seferde kullanacağı hod-girifte lağımcılarına vereceği ücreti, çeşitli yerlerden alacağı vergilerden karşılama yoluna gitmiştir. Mesela Kayseri kazâsından 200 adet lağımcı 40 kuruş ücret karşılığında devlete toplam 8.000 kuruşa mal olmuştur. Devlet lağımcılara verilecek ücreti 1671-1672 Kayseri Sancağı’nın nüzul bedelinden temin etmiştir⁸⁵.

Donanma için kürekçi istendiği zaman elli hâne başına bir kürekçi çıkarılıyordu. Diğer hâneler de çıkardıkları kürekçinin harçlığını verirlerdi. Kürekçi ihtiyacını karşıladıktan sonra kürekçi yerine bedel olarak para istenebilirdi⁸⁶.

506 ve rub’ avâriz hânesi olan Kayseri Sancağı’ndan 1656 senesine mahsup olmak üzere her bir hânesinden 400 akçe avâriz vergisi tahsil edilmesi için emir gönderilmişti. Avâriz vergisi ebnâ-yı sipahiyândan Ahmed tarafından toplanmıştır. 1657 senesi için ziyade kürekçiye ihtiyaç olduğu için 1657 yılı için bu avâriz hânelerden kürekçi temin edilmiştir⁸⁷.

Girit seferi için veya kale kuşatılması için Kayseri’den gönderilen lağımcı, kürekçi, beldarların genellikle 10 avârizhânesinden bir lağımcı, kürekçi, beldâr olarak belirlendiğini bunların ücretlerinin de yine yöre halkının nüzul veya avâriz vergisinden temin edildiğini görülmektedir (Tablo-8).

---

⁸⁵ Mehmet İnbâş, *Ukrayna’da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe yayınları, İstanbul 2004, s.125.

⁸⁶ Halil Sahillioğlu, “Avâriz”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.

⁸⁷ KŞS 66/2, s. 134.

Tablo-8 Kayseri Avârizhânelerinden Beldar-Lağımçı-Kürekçi ve Güherçile Temini

Defter no	Sayfa numarası	Tarih	Açıklama
57	257	1650	513.5 avârizhânesinden kürekçi temin edilecektir
66	134	1656	400 akçe, 1068 senesi için ziyade kürekçi gerekmektedir. Kayseri'deki 506.25 avârizhânedan kürekçi temin edilecektir, Mübaşir için 50 akçe, 1067 senesine mahsuben alınan paradan kürekçi temin edilecektir.
74	165	1066	Her avârizhânedan 500 akçe beldar bedeli verecek ve her 20 hânedan 1 kürekçi temin edilecektir.
78	222-223	1667	Kayserideki 426 avârizhânesinden 1706 vukuyiye güherçile gönderilmesi
78	228	1667	512.75 avârizhânesinden beher 10 hânedan 1 beldar toplam 50 nefer beldar gönderilmesi
78	263-264	1667	512 avârizhânesinden 600 akçe nüzulden 100 akçelik güherçile gönderilme
77	159	1667	Bedel-i nüzul karşılığında güherçile gönderilmesi toplam 512.75 avârizhânesinden 2051 vukuyiye güherçile gönderilecektir.
77	158	1667	Kayseri'den 512.75 avârizhânesinden her 10 hânedan 1 lağımçı gönderilmesi hususunda. Toplam 50 nefer lağımçı. Lağımçı ücreti 3750 esedî kuruş.
94	102	1687	503.75 avârizhânesinden toplam 50 nefer kürekçi temin edilecektir
96	66	1688	Kayseriden 4800, Karahisar'dan 350, Yahyalı'dan 350 toplam 5500 vukuyiye güherçile gönderilmesi Vukuyyesi 40 akçeden 22000 akçe
102	85	1695	Toplam 456.5 avârizhânesinin her hânesinden beldar bedeli için 600 akçe toplanacaktır. Ceman: 456. rub 2, sümün 0.5 274050 akçe
103	221	1698	Beher hânedan 500 akçe toplanacak Yekun: 227937 akçe

b. Peksimet Temini

İnsanların temel tüketim maddesi olan ekmek, ordunun harekât öncesinde menzillerde bulundurulandan devletin fırınlarında ya da ücret karşılığı başka fırınlarda yapılmaktaydı. Peksimet ise ekmeğe göre daha dayanıklı olan ve uzun süre muhafaza edilebilen bir ekmek çeşidi idi⁸⁸. Karaman'da vaki 3146 ve 1 rub' avârizhânelerin 1657 senesine ait olmak üzere bedel-i nüzulleri her bir avâriz hânedan üç yüz akçe nüzullerin alınması ve bununla donanma-yı hümayun için peksimet yapılması kararlaştırılmıştır⁸⁹. XVII. Yüzyılda Karaman Eyaletine dahil olan Kayseri Sancağı 1657 senesi için nüzulhâne sayısı verilmemekle birlikte bir önceki ve bir sonraki senelerde 509 avârizhânesi olduğuna göre 1657 senesinde de aynı nüzulhânesine sayısına sahiptir. Dolayısıyla Kayseri Sancağı peksimet yapımı için 152.700 akçe göndermiştir. (Tablo-6)

⁸⁸ Hava, Selçuk, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Ordusuna Kayseri'den Lojistik Destek", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: 167, Mart-Nisan 2007, s. 170-171.; <http://www.os.ar.com/tezler/sigetvar.pdf> 23.12.2006, s.50.

⁸⁹ KŞS 66/2, 130.

c. Güherçile Temini

Karaman eyaletinde yedi yerde güherçile karhânesi vardır⁹⁰. Savaşlarda aşırı derece güherçile ihtiyacı olduğu zaman ocaklı güherçileden ayrı olarak her nüzulhâneden belli miktarda güherçile temin edilmesi hususunda fermanlar yazılmıştır. Mesela 1667 yılında Kandiye muhasarası sırasında baruta ve güherçileye ihtiyaç duyulduğu için Kayseri'den 1668 yılına ait olmak üzere her sene mühimmat için alınan altışar yüz akçenin nuzul bedellerinin yüz akçesine hali güherçile gönderilmesi istenmiştir⁹¹. Yüzer akçe karşılığında her hânedan dörder vukiyye güherçile tahsil olunması olunacaktır. Kayseri bu dönemde 512.5 ve rub 0.5 nüzulhânesi olup toplam 2051 vukiyye güherçile gönderilecektir. Özellikle güherçilenin çok önemli olduğu vurgulanarak kesinlikle güherçile yoktur demeyip muhakkak surette temin edilip gönderilmesi hususuna hassasiyet gösterilmesi belgelerde belirtilmektedir⁹².

Sonuç

Merkezi hükümet tarafından gönderilen fermanlarla devletin istemiş olduğu avâriz, nüzul ve sürsat vergileri bizzat kadının önderliğinde toplanmakta idi. Sancağın en büyük amiri konumunda olan kadı merkezi hükümetçe görevlendirilen memurların görevlerini ifa etmelerine yardımcı oluyor, aynı zamanda kazâ merkezinde bulunan diğer devlet görevlilerin bunlarla işbirliği yaparak vergilerin bir an önce toplanmasına katkıda bulunuyorlardı. Merkezde bulunan defterlerin yanı sıra "mevkufât defteri suretleri"de kazâ merkezlerinde vergiler toplanırken merkezden gönderilmekte bu nedenle kadıların ellerinde bu defterlerin sureti bulunmakta idi. Zira gelen emirleri uygulayan ve vergilerin toplanmasında birinci derecede önemli kişi kadı olduğu için bölgesel nitelikli en sağlıklı bilgiler yine onun eli ve emri altında olması gerekiyordu. Ayrıca vergi toplanırken çıkan sıkıntılarda kadılar tarafından çözümlenmekte idi.

Kayseri Sancağı, XVII. yüzyılın ikinci yarısında avâriz, nüzul ve sürsat vergilerinin çoğunluğunu bedel olarak vermiştir. Zira bu dönemde yapılan seferler Girit, Kamanıçe, Erdel üzerine yapıldığı için bu bölgelerde Kayseri Sancağından uzak olması sebebiyle zahire ve ordunun temel ihtiyaçlarının aynî olarak ödenmesi mümkün olmadığı için bedel olarak bu vergiler ödenmiştir. Bunun yanı sıra ordunun ihtiyacı olan lağımıcı, beldâr, gibi askeri görevlilerin ve yine barut yapımında kullanılan güherçile temini hususunda nüzul ve sürsat vergileri kullanılmıştır. Sadece Anadolu'da baş gösteren Abaza Hasan, Kürd Mehmed ve Gürcü Nebi ayaklanması sebebiyle bu isyanı bastırmakla görevlendirilen ordunun uğradığı yerlerden biri olan Kayseri'den aynî olarak vergi talep edilmiştir.

⁹⁰ KŞS 63, s.118.

⁹¹ KŞS 77/2, s.158.

⁹² KŞS 77/1, s.159.

XVII. yüzyıl devlet otoritesinin eski güç ve haşmetini kaybettiği dönemdir. Devlet, bir taraftan Avusturya, Lehistan ve Venedik ile yapılan savaşlarla uğraşırken bir yandan da iç isyanlarla Abaza Hasan ve Gürcü Nebi ayaklanmaları ile uğraşmıştır. Vergi yükü ağırlaşan köylüler çiftini terk ederek başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle avârizhâne sayılarında bir azalış meydana gelmiştir.

Kayseri Sancağına tabi Yahyalı ve Karahisar avârizhâneleri 96.5'den 61.75'e düşmüştür ki % 36 oranında bir düşüş yaşandığını görmekteyiz. Bu düşüşe sebep kazâlarda yaşayan gayrimüslim Osmanlı tebaasının İstanbul'a arzuhal göndererek maddi durumlarının iyi olmadığını söyleyerek avârizhâne indirimi konusunda talepte bulunmaları idi. Devlet gayrimüslimlerin maddi durumlarını kadıdan aldığı bilgiler doğrultusunda doğrulayarak avârizhânelerinde indirim yapmıştı. Bu dönem Kayseri Kazâ merkezinde yaşayan Müslüman hânelerin 108 avârizhânesinden den 106 avârizhânesine inmiştir ki %. 1.8 oranında bir azalış vardır ki elli yıllık bir dönem için fazla olmadığını söyleyebiliriz.

EKLER

**Tablo-9 (1066 TARİHLİ KAYSERİ LİVÂSINDAKİ AVÂRIZHÂNELER)⁹³
Kayseri Avâriz Hâneleri⁹⁴**

Mahalle Adı	Avârizhânesi	Mahalle Adı	Avârizhânesi	Mahalle Adı	Avârizhânesi
Yenice	2.5 hâne ve sümün	Seydiyar Gazi	1 hâne ve rub'	Yalman	3 hâne ve sümün
Bozatlü	5.5 hâne	Kaban	0.5 ve sümün	Depecik	3 hâne ve sümün
Cemaat-i Mescid-i hasan Fakih	3 hâne	Cemaat-i Mescid-i Kara Kürkçü	3 hâne	Cemaat-i Mescid-i Hamurcu	4 hâne
Musa Gazi	1 hâne	Mumcu Halil	1 hâne	Kalenderhâne	4 hâne
Hunad	3.5 ve sümün	Taşgıncık	4 hâne	Kebe İlyas	8.5 hâne
Hacet	1.5 hâne ve rub'	Şeyh Taceddin	1.5 hâne ve rub 1	Hacı Kılıç	4 hâne
Hacı Arab	3.5 hâne	Hisayunlu	10.5 hâne rub' 1	Gülük	4.5 hâne
Cemaat-i Şeyh Hacılı(?)	3.5 hâne ve rub' 1	Danişmendlü	1 hâne rub'	Emir Sultan	2 hâne
Tacı Kızıl	0.5	Camii-i Kebir	1 hâne ve sümün	Eskibezazistan	2 hâne
Lala	0.5 ve sümün	Baldöktü	1 hâne	Hacı Mansur	1.5 hâne
Hacı İvaz	0.5 ve sümün	Alaca Mescid	Nısf hâne 0.5	Hürrem Çavuş	0.5 ve sümün
Konaklar	0.5	Tus	1.5 hâne ve rub 1	Kürtler	4.5 hâne ve rub 1
Merkebcı	1.5 hâne ve rub' 1	Tutak	1.5 hâne ve rub' 1	Mükremin	2 hâne ve rub' 1
Hacı Abdullah	3 hâne ve rub' 1	Hasbek	6 hâne rub' 1	Varsaklar	Rub' 3
Sultan hamamı	Rub' 3	Sasık tabi-i Şarkıyan	6 hâne rub' 1 ve sümün	(...)	2 hâne ve rub' 1
Dader	1.5 hâne rub' 1	Sayeci	1.5 hâne	Tarakçı	3.5 hâne ve rub' 1
Fırıncı tabi-i (...)	1.5 hâne ve sümün	Cemaat-i Numan tabi-i Tavukçu	1.5 hâne ve rub' 1	Eslem Paşa	4 hâne ve rub' 1
Selman	5 hâne ve sümün 1	Cemaat-i Selaldı tabi-i Selman	4 hâne ve sümün	Cemaat-i sınıkcı tabi-i Selman	4 hâne ve sümün

⁹³ Köy ve mahalle isimleri okunurken daha önce yapılmış çalışmalar olan Mustafa Keskin, **Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1869**), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2000; Mehmet İnbaşı, **XVI.YY. Başlarında Kayseri**, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992; Hüseyin Cömert, **Kayseri'de İlk Nüfus Sayımı 1831**, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri 1993'den faydalanılmıştır.

⁹⁴ KŞS 65, s. 96-97

Cemaat-i Köyyıkan tabi-i Selman	3 hâne ve sümün	Cemaat-i Rumıyan	(...) Rub' 1	Cemaat-i sisliyan	3.5 hâne ve rub' 1
Şehreküstü	3.5 hâne	Cemaat-i Kethüda tabi-i Şehreküstü	4 hâne	Cemaat-i Aydoğdu tabi-i Şehreküstü	4 hâne
Kiçi kapı	1.5 hâne	Mahalle-i Gürcü	1.5 hâne	Mermerlü	1.5 hâne ve rub'
Karakeçili	1.5 hâne	Oduncu	5 hâne	Bektaş	3.5 hâne ve rub' 1.5
Cemaat-i Karabid tabi-i Bektaş	1.5 hâne	Cemaat-i Arakil tabi-i Bektaş	1.5 hâne		
Yekun: 195 hana 1 sümün (Yüzdoksan beş ve sümün)					

Nahiye-i Köstere tabi-i Kayseriye⁹⁵

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Ulubürüng üz	4 hâne	Kabaklu ma Hacı Paşa	1 hâne	Sakal Tutan ma Ardıç	Rub' 1
Gesi ma (...)	5 hâne ve rub' 1	Maracak	sümün	Süleymanlu	rub' 1
Dimideresi ma Mutasarrıf	Rub' 3	Aşağı Basatlu	Hâne nısf 0.5	Şahmelik	rub' 1
Gökse	3 hâne	İstefene	2.5 ve rub' 1	Kuruköprü ma Salkıma	rub' 1.5
(...)	rub' 1	Sarı Fakılı	rub' 1	Haslu	Rub' 1
Mardin	Rub' 1	Darsiyak ma(...)	6.5 hâne	İsbudun	1 hâne ve rub'
(...)	(...)	Nizye	4 hâne	Ççöten ma Vartin	0.5
Vekse	2 hâne ve rub' 1	Zincidere	2 hâne	Kiçibürüngüz	1.5 hâne
Kamaro(?)	Rub' 1	Baynal	Rub' 1	Efkere	12 hâne
Hisarcık	4 hâne	Bala Gesi	5.5 hâne	Endürlük	2.5 hâne
Semer, (...)	Rub' 3	Şeyh Budak	Rub' 3	(...)	Rub' 1
Tıravişin	Rub' 3	Kepez	Rub' 1	Köbi	0.5
Üskübî	2 hâne rub' 1	Sarımsaklı	2.5 hâne	Kıranardı	Rub' 3
Koççağız	0.5	Gömeç	0.5	Ağçakaya	1 hâne
Kestin ma Gergarin (?)	4 hâne	Sarı Mehmedlü	2 hâne ve rub' 1	(...)	Rub' 1
Esbile ma (...)	Rub' 1	Ağırnas	4.5 hâne ve rub' 1	Tomarza	4.5 hâne
Yekun: 94 hâne rub 1.5 (Yekun doksan dört hâne rub 1.5)					

⁹⁵ KŞS 65, s. 97

Nahiye-i Sahra Tabi-i Kayseriyye⁹⁶

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Cırgalan	1 hâne	Saraycık	Nısf hâne 0.5	Sakar (?)	Rub' 1
Karye-i Horsana	1.5 hâne	Barsama	1 hâne	Viranşehir (...)	Rub' 1
Gömeç	1 hâne ve sümün 1	Benircenu	Nısf hâne 0.5	Karakaya	1 hâne
Oymağaç ma...	Rub' 3	Erkilat ma (...)	11. 5 hâne	Talas	14.5 hâne
Tavnusun	5 hâne rub' 1	Hacılar	1.5 hâne ve sümün	Venk	3.5 hâne ve rub' ve sümün
Karye-i Köse Ahmedlü	Nısf hâne 0.5	Zerve ma (...)	Nısf 0.5	Salur	2 hâne
Mancusun	6 hâne	Hasan Alp	1 hâne ve rub'	Yorgama ma Elagöz	3 hâne ve sümün
Tatasun	0.5	Kızık	3 hâne ve rub' 1	Karahacılu	0.5
Cırlavuk	4 hâne	Yazır	1 hâne	Ağın	2 hâne
Yenice	Rub' 3	Argıncık	2.5 hâne	Anbarlu ma mutasarıf	Rub' 1
Seydi Hacılu	0.5	Keykubad	Rub' 1.5	Boğanlu	Rub' 1
Germir	11 hâne	Sürtme	Rub' 1	Karaöyüğü	Nısf 0.5
Kamarlu	0.5	Kızılviran	3 hâne		
Yekun: 102.5 hâne (Yüziki buçuk hâne).					

Nahiye-i İslamlu tabi-i Kayseriyye⁹⁷

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
(...)	Rub' 1	(...)	Nısf hâne 0.5	Tatağı	Rub' 3
Yalman	Nısf hâne 0.5	Karakilise	Rub' 1	Demirciler	Rub' 1
Küçük (...)	Rub' 1	Höbek	sümün	Bayram Hacılu	Rub' 3
Ömerlü	Rub' 1	(...)	Rub' 1	Mahzemin	2 hâne
Emmiler	Nısf hâne 0.5	Bozca	Nısf hâne 0.5	İlik Fakih	Rub' 3
Çukur	4.5 hâne	Yüreğir	Rub' 1	Hisayunlu	Nısf hâne 0.5
Molu	7.5 hâne	(...)	Nısf hâne 0.5	Gömür	1 hâne
Eyimli	Nısf hâne 0.5	Güllü (?)	1 hâne	Boyacılu	2.5 hâne
Çörten	1.5 hâne ve ru.b' 1	(...)	Rub' 1	Konaklar	Nısf hâne 0.5
Süksün	Nısf hâne 0.5	Taşan	Nısf hâne 0.5	Ebiç	Nısf hâne 0.5
Hamadar	1 hâne	Çuka	Rub' 3	Uyruk	Ru.b' 1
(...)	Rub' 1	(...)	1.5 hâne	Kara (...)	sümün
Yekun: 33 hâne (otuzüç hâne)					

Kazâ-i Kayseriyye Yekun: 421. 5 hâne ve rub ' 1

⁹⁶ KŞS 65, s. 97-98

⁹⁷ KŞS 65, s. 98-99

Tablo-10 (1107 TARİHLİ KAYSERİ LİVÁSINDAKİ AVÂRİZHÂNELER⁹⁸)

İşbu 1097 senesine mahsup olmak üzere Kayserişşea kazâsından emri-i nişan ve suret-i defter-i mevkufat mucebince cem ve tahsili lazım olan avârız ve bedel-i nüzul hânesinden Kayseriyye Müslümanlarının 108 ve 3.5 rub' hânelerinin beher hânesinden 11'er kuruş 70'er akçe, nefsi-i Kayseriyye zimmi 68 ve 1 rub hânelerinin beher hânesinden 11'er kuruş ve yetmişer akçe ve kuranın 18 kesir hânesinde mevcut olan 197 ve 1 rub hânesinden zam olunduktan sonra beher hânesinden 12'şer kuruş ve 70'er akçe tahsil olunmak üzere cümle Hacılar ve kethüdalar marifetiyle tahsildar yedine verilen mevcut hâne defter-i cedid vech-i ati üzere zikr olunur.

Mahalle-i Müslüman

Mahalle Adı	Avârızhânesi	Mahalle Adı	Avârızhânesi	Mahalle Adı	Avârızhânesi
Yenice	4 hâne	Seydiyar Gazi	1 hâne ve rub'	Yalman	1 ahne
Bozatlı	5.5 hâne	Kaban	0.5 ve sümün	Depecik	1
Cemaat-i Mescid-i hasan Fakih	4 hâne	Cemaat-i Mescid-i Kara Kürkçü	3 hâne	Hamurcu	4 hâne
Musa Gazi	1 hâne	Mumcu Halil	1 hâne	Kalenderhâne	4 hâne
Hunad	4.5 hâne	Taşgıncık	4 hâne	Kebe İlyas	8.5 hâne
Hacet	1.5 hâne ve rub'	Şeyh Taceddin	1.5 hâne ve rub 1	Hacı Kılıç	4 hâne
Hacı Arab	3.5 hâne	Hisayunlu	10.5 hâne rub' 1	Gülük	4.5 hâne
Cemaat-i Şeyh Bahçevan (?)	3 hâne	Köse Danişmendlü	rub'	Emir Sultan	2 hâne
Tacı Kızıl	0.5	Camii-i Kebir	1 hâne	Eskibezazistan	2 hâne
Lala	2.5	Baldöktü	1 hâne	Hacı Mansur	1.5 hâne
Hacı İvaz	0.5 ve sümün	Alaca Mescid	0.5 ve sümün	Hürrem Çavuş	0.5 ve sümün
Konaklar	Nısf hâne 0.5	Tus	1.5 hâne ve rub 1	Kürtler	4.5 hâne ve rub 1
Merkebcı	1.5 hâne ve rub' 1	Tutak	1.5 hâne ve rub' 1	Mükremin	2 hâne ve rub' 1
Hacı Abdullah	2 hâne ve rub' 1	Hasbek	4.5 hâne rub' 1		
Toplam: 108 hâne 3.5 rub avârızhânesi vardır.					

Kefere mahallatının 68 ve 1 rub' hânesinden on birer kuruş 70'er akçe ceman 774.5 kuruş 27 akçe isabet etmiştir⁹⁹.

⁹⁸ KŞS 102, s. 80-82.

⁹⁹ KŞS 102, s. 80.

Nahiye-i Köstere tabi-i Kayseriye¹⁰⁰

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye adı	Avârizhânesi
Endürlük	5.5 hâne	Zincidere	2 hâne	Akçakaya	1 hâne 1rub'
Estefene	2.5 hâne	Hisarcık	2.5 hâne	Kıranardı	Rub' 3
Efkere	9 hâne	Darsiyak	5 hâne	Nizye	4 hâne
Salkıma ma Kuruköprü	Rub' 1.5	Kiçibürüngüz	2 hâne	Ağırnas	1 hâne rub' 1
Bala Gesi	3.5 hâne rub' 1	Üskübî	2 hâne rub 1	Ulubürüngüz	2 hâne
Vekse	2 hâne 1 rub'	Gesi me Gücekî	3.5 hâne	Isbudun	1 hâne 1 rub'
Barsama	Rbu' 3	Gergeme	3 hâne	Sarmısaklı	4 hâne
Kepez	Rub' 1	Selmanlu	Rub' 1	Sason	Rub' 1
Virancık	Rub' 1	Sakal Tutan	Rub' 1	Tradvişın	Rub' 3
Gömür	Rub' 1	Sarı Fakihli	Rub 1	(...)	Rub'1
Göre(?)	0.5	Mardin	Rub' 1	Karahak	Sümün 1
Gergürün	2 hâne	(...)	2 hâne	Tomarza	4.5 hâne
Şeyh Bezan	Rub' 3	Ferahat	1 hâne rub'1	Basatlu	0.5
(...)	Rub' 1	(...)	Rub' 1	(...)	Rub'1
Dimidere	0.5				
Yekun: Yalnız 75 hânedir.					

Nahiye-i Sahra tabi-i Kayseriye¹⁰¹

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Cırgalan	1 hâne	Mancusun cemaati müslüman	4 hâne	Sakar (?)	Rub' 1
Horsana	1.5 hâne	Diğer Mancusun cemaati Zimmiyan	10 hâne	Karavak	0.5
Gömeç	1 hâne ve sümün 1	Karafakih	1 hâne	Saraycık	Rub' 1
Oymağaç ma...	Rub' 3	Erkilat ma..	11. 5 hâne	Talas	14.5 hâne
Tavnusun	5 hâne rub' 1	Hacılar	1.5 hâne ve sümün	Venk	3.5 hâne ve rub'
(...)	1 hâne	Zerve ma (...)	0.5	Salur	2 hâne
Mancusun	6 hâne	Hasan Alp	1 hâne ve rub'	Yorgama ma Elagöz	3.5 hâne ve rub'
Tatasun	Nisf hâne 0.5	Kızık	3 hâne ve rub' 1	SultahHan	Rub' 1
Cırlavuk	4 hâne	Yazır	1 hâne	Ağın	2 hâne
Yenice	Rub' 3	Argıncık	2.5 hâne	Anbarlu ma mutasarrıf	Rub' 1

¹⁰⁰ KŞS 102, s. 80-81.

¹⁰¹ KŞS 102, s. 81

Germir	11 hâne	Keykubad	Rub' 1.5	Boğanlu	1.5 hâne Rub' 1
Kamarlu	0.5	Sürtme	Rub' 1	Kızılviran	3 hâne
Yekun: 93.5 ve rub' hâne.					

Nahiye-i İslamlu tabi-i Kayseriyye¹⁰²

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Taar maa Bostağı	Rub 1	Hırsanoz(sarsanoz)	Rub' 1	Tatağı	Rub' 3
Yemliha ma Belbeği	Rub' 3	Küçük Kavak	Rub' 1	Kara Kinisa	Rub' 1
Hisayunlu	0.5	Höbek	Sümün 1	Mahzemin	2 hâne
Eyimli	0.5	Bayram Hacılu	Rub' 3	Yuvalı	Rub' 3
(...)	3 hâne	Gömür	1 hâne	Güllü	1 hâne
Boyacılu	2.5 hâne	Hırka	3 hâne	Taf	1 hâne
Bozca	2 hâne	Tekye	1 hâne	Molu	7 hâne
Amarat	0.5	Çevril	1.5 hâne rub 1	Taşan	0.5
Ebiç	0.5	Karasu	Sümün 1	Toklu	0.5
Obruk	Rub' 1				
Yekun: 28.5 hânedir.					

Yekun: Sahra, İslamlu, Köstere nahiyesindeki köyler: 197 ve 1 rub hânedir¹⁰³.

Oldurki, Kuranın .... harab ve ahalişi perişan olmağla .. tahsili mümkün olmayub bala mestur kura defterinde olan 197 ve 1 rub' mevcut hâneye zam olunan kesir hânedir ki cümle Hacılar ve ahali-i vilayet marifetiyle ifraz ve vech-i ati üzerinde zikr olunur.

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Saçlu ma Hacı Paşa	1 hâne	Şah Melik	Rub' 1	Boyalu	Sümün 1
Yamaçlu	Sümün 1	Çöten ma Vartan	0.5	Kiçibürüngüz	1 hâne
(...)	1 hâne	Sarımaklu	1.5	Koçağız	Rub' 3
Çüregir	1 hâne rub' 1	Tekye	0.5	Saz Saraycık	0.5 hâne
Barsama	Rub' 1	Bezircilü	Rub' 3	Köse Ahmedlü	Rub 2
Salur	1 hâne	Kara Hacılu	0.5	Seydi Hacılu	0.5
Tahar	Rub' 1	Demircilü	Rub' 1	Ahmed Hisarı	Rub' 1
Çukur	1.5 hâne	Yüregir	Rub' 1	Konaklar	Rub' 2
Süksün	Rub' 2	Yassıca	Rub' 2	Ağırnas	3.5
Yekun: 18 hâne					

¹⁰² KŞS 102, s. 81-82

¹⁰³ KŞS 102, s. 82.

Tablo- 11 (1111 TARİHLİ KAYSERİ LİVÂSINDAKİ AVÂRİZHÂNELER)

Şehrin 106 ve 3 rub Müslüman hânesinden ve 68 ve rub 1 kefer hânesinden 10'a kuruş bir sümün noksan

186 nisf ve sümün avârız ve nüzul hanalerenen her birinden 11 kuruş ve 47'şer akçe¹⁰⁴ alınacaktır.

Mahalle-i Müslüman¹⁰⁵

Mahalle Adı	Avârızhânesi	Mahalle Adı	Avârızhânesi	Mahalle Adı	Avârızhânesi
Hunad	4.5	Kürtler	4.5 rub 1	Kalenderhâne	2
Hacı Kılıç	4	Yenice	4	Hasbek	2.5 rub 1
Bozatlu	5.5	Taşgıncık	4	Bahçevan	3
Gülük	3.5	Eski Bezazistan	2	Kebe Ilyas (?)	8.5
Hamurcu	4	(...)	4	Hasan Fakih	3 hâne ve sümün
KaraKürkçü	3	Hacı Mansur	1.5	Tutak	1.5 ve rub 1
Tus	1.5 ve rub 1	Konaklar	0.5	Darsiyak	Rub'
Lala	3.5	Şeyh Taceddin	1.5 ve rub 1	Hisayunlu	10.5 ve rub'
Seydiyar Gazi	.. rub	Baldöktü	1	Alaca Mescid	(...) sümün 1
Mükremin	2 ve rub' 1	Hacı Abdullah	2 ve rub' 1	Hürrem Çavuş	0.5 ve rub 1
Hacı Arab	3.5	Tacı Kızıl	(...)	Emir Sultan	3
Mumcu Halil	Rub' 1	Cami Kebir	1	Hacı Ivaz	(...)
Danişmend	..rub'	Hacet	(...)	Kaban	0.5 sümün 1
Musa Gazi	(...)				

Yekun: 106 hâne 3 rub ve sümün 2

Keferenin 68 ve rub' hânesi olup hesab-ı merkum üzere isabet eden 675.5

¹⁰⁴ KŞS 106, s. 115-116

¹⁰⁵ KŞS 106, s. 115-116

Nahiye-i Köstere tabi-i Kayseriyye¹⁰⁶

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Hisarcık	2.5	Kıranardı	Rub' 1	Ağcain	1 ve rub'
Battal	rub' 1	Salkuma ma Kuru Köprü	1.5 ve rub' 1	(...)	2
Ulubürting üz	2	Ağırnas	1.5	Kiçibürtingüz	rub 3
Sarımsaklı	3.5	Kepez	Rub' 1	Gergirum	2
Sarı Mehmedlü	0.5	Dimideresi	0.5	İsbudun	1 ve rub' 1
(...)	2 ve rub'	Üskübî	2 ve rub 1	(...)	1.5
Barsama	Rub' 3	Süleymanlu	Rub' 1	Manacık	Sümün 1
Sosun	Rub' 1	(...)	Rub 1	Tıravişin	0.5
Tomarza	3.5	Gence	1.5	(...)	2
Sarı Mehmedlü	0.5	Kubi	0.5	Kanad	rub' 1
Gömür	Ru.b'1	Söseke	Rub' 1	Sakal Tutan	Rub' 1
Sarı(...)	Rub' 1	Mardin	Rub'1	Esbile	Rub' 1
Şeyh Budak	0.5	Karain	1	Darsiyak	5
Nizye	4	Saklı	0.5	Efkere	9
Bala Gesi	3.5	Gesi	3.5	Estefene	1.5
Endürlük	5.5	Şeyh Mehmed	Rub' 1		
Ceman yekun: 71 hâne ve rub'					

Nahiye-i Sahara tabi-i Kayseriyye¹⁰⁷

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Haslar	1.5 ve sümün 1	Kızılviran	3	Sütme	Rub' 1
Sakar	Rub 1	Bogolu	Rub' 1	Anbarlı	Rub1
Keykubad	Rub' 1	Yenice	0.5	Oyma Ağaç	Rub' 3
Yorgat ma Alagöz	2 ve rub 3	Hasan Alp	1.5	Yazır	Rub' 1
Ağın	1 ve rub' 1	Argıncık	1 ve rub' 1	Horsana	1.5
Harglat	1	Kamarlu	Rub' 1	Tutasun	0.5
Sakar	1	Kara İmek	0.5	Kazâba	3 ve rub' 1
Mancusun	6	Güleç	1 ve sümün	Karakaya	1
Saraycık	Rub' 1	Venk	3.5 ve rub	Tavatun	5 ve rub
Germir	11	Tasu	13.5	Mancusun	12
Erkilat	10.5	Sultan Han	Rub.' 1	Zerve ma Gmerik	0.5
Yağmur	Rub'				
Cırlavuk avârizdan muaf ancak nüzulden alınacaktır.					
Yekun: 88 ve rub1					

¹⁰⁶ KŞS 106, s. 115-116

¹⁰⁷ KŞS 106, s. 115-116

*Nahiye-i İslamlu tabi-i Kayseriyye*¹⁰⁸

Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi	Karye Adı	Avârizhânesi
Molu	6	Hacılı	Rub' 3	Eyvani	Rub' 3
Güllü	1	Turha	0.5	Hırka	Rbu' 3
Tan.. ma Bosna	Rub' 1	Kara(...)	Rub' 1	Yemliha	Rub' 3
Küçük Kavak	Rub' 1	Çukur	3	Dadağı	Rub' 3
Ebiç	0.5	(...)	0.5	Çevril	1.5
(...)	1.5	(...)	Rub 1	Höbek	Sümün 1
Eyimli	Rub' 1	Amarat	0.5	İstefene	3.5
Yüregir	Sümün 1	(...)	Rub 1	Karasu	Sümün 1
Tekye	1	Taf	Rub' 1	Menzimin..	1.5
(...)	(...)	(...)	(...)	(...)	(...)

Tablo-12 Hâne-i Keferè Kazâ-i Kayseriyye¹⁰⁹

Mahalle/ Cemaat Adı	Hâne Sayısı	Mahalle/ Cemaat Adı	Hâne Sayısı	Mahalle/ Cemaat Adı	Hâne Sayısı
Tepecik	13	Hisayunlu	21	Emir Sultan	24
Tacı Kızıl	3	El-Hac Mansur	4	Karakeçi	2
Tutak	9	Veled Sultan	8	Sultan Hamamı	13
Şarkıyan c Cemaat-i Sasık	48	Elsem Paşa	45	Harput	48
Tatağı	29	Sayeci	20	Tavukçu	71
Şehre Küstü	46	Yenice Kapı	19	Hamurcu	16
Mermerlü	23	Karakeçili	26	Oduncu	90
Bektaş	64	Cemaat-ı Sasık	21	Cemaat-i Kücek tabi-i Elsem paşa	12
Cemaat-i Fırıncı tabi-i Tavukçu	23	Cemaat-i Selman	47	Cemaat-i Selaldı	60
Cemaat-i sınıkçı tabi-i Selman	40	Cemaat-i Köyyıkan	47	Cemaat-i Rumiyan	44
Cemaat-i Sisliyan Taşra der mahalle-i Selman	52	Cemaat-i kethüda tabi-i Şehre Küstü	51	Cemaat-i Aydoğdu tabi-i Şehre Küstü	47
Cemaat-i Arzman	26	Cemaat-i Gelgehek	27	Cemaat-i Batman tabi-i Tavukçu	26

Yekun: Hâneha-i cemaat-i mahalle-i mezkure 1165 hânedir.

¹⁰⁸ KŞS 106 , s. 115-116

¹⁰⁹ KŞS 82, s. 288-290

Perakende-i Kayseriyye¹¹⁰.

Yer Adı	Hâne Sayısı	Yer Adı	Hâne Sayısı	Yer Adı	Hâne Sayısı
Hızır Paşa (...)	14	(...)	3	Hökne	8
Rezecin	4	Hassa	4	Şerman	2
Karaca Venk	3	Yılankırdı tabi-i Timurcu Bagan	7	(...)	3
Zirehor	3	(...)	7	Eğrek	6
Kave (...)	5	Ekreer	30	Çebni	15
Rum Değın	19				
Yekun: 133 hâne					

Nahiye-i Sahra tabi-i Kayseriyye¹¹¹.

Karye Adı	Hâne Sayısı	Karye Adı	Hâne Sayısı	Karye Adı	Hâne Sayısı
Mancın	199	Erkilat	86	Talas	187
Tavnusun	75	Venk	51	Mancusun	81
Germir	122				
Yekun: 801 hâne					

Nahiye-i Köstere tabi-i Kayseriyye¹¹².

Karye Adı	Hâne Sayısı	Karye Adı	Hâne Sayısı	Karye adı	Hâne Sayısı
İsbıdın	12	Germir	55 (?)	Ulubürüngüz	21
Gesi	46	Darsiyak	90	Estefene	24
Vekse	21	Zincidere	31	Kiçi Bürüngüz	12
Efkere	163	Bala Gesi	90	Endürlük	60
Üskübi	19	Sarımsaklu	27	Ağırmas	40
Tomarza vakfı Ahmed Paşa	65	(...)	21	Cemaat-i Gerguriç	21
Sarı Mehmedlü	17	Gergeme	30		
Yekun: 860 hâne					

Naheye-i İslamı tabi-i Kayseriyye¹¹³.

Karye Adı	Hâne Sayısı	Karye Adı	Hâne Sayısı	Karye adı	Hâne Sayısı
Molu	54	Çukur	11		
Yekun: 65 hâne					

Yekun-ı hâneha-i kura-i mezkureteyn
Yalnız 3032 hânedir. Tahriren fi 5 Şevval 1084¹¹⁴.

¹¹⁰ KŞS 82, s. 288-290

¹¹¹ KŞS 82, s. 288-290

¹¹² KŞS 82, s. 288-290

¹¹³ KŞS 82, s. 288-290

¹¹⁴ KŞS 82, s. 288-290

Tablo-13 (1647 ve 1692 yıllarında Kayseri'nin bazı mahalle ve köylerinde nüfus)¹¹⁵

Mahalle veya köyün adı	1647	1692
Ağırnas Köyü	50	18
Darsiyak Köyü	90	106
Efkere Köyü	162	110
Endürlük (Andronik) Köyü	60	163
Erkilat Köyü	86	196
Germir Köyü	123	-
Molu Köyü	65	54
Oduncu mahallesi	90	92
Talas Köyü	187	498
Tavnusun Köyü	15	102
Tomarza	77	353
Uluburüngüz Köyü	20	-
Üskübî Köyü	19	21
Vekse Köyü	19	21

BİBLİYOGRAFYA

A.ARŞİV MALZEMELERİ

1.BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ KAYSERİ ŞER'İYE SİCİLLERİ

- 57 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili
63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili, H.1058-1065/M 1648-1654
64 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili, H.1066/ M.1656
71 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili, H.1070-1071/M .1660
73 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili, H.1071-1072/ M. 1660-1662
74/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1072-1078/ M. 1664-
76 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1075-1076/ M. 1665
77/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1078/ M. 1667
78 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1078-1079/ M. 1668
79 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1082/ M. 1671
80 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1083/ M. 1672
82 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1085/ M. 1674
83 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1085/ M. 1674
85 Numaralı Kayseri Şer'iyye SiciliH. 1088/ M. 1677

¹¹⁵ İnbaşı, a.g.m, s. 28-30

- 86 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili. H.1088/ M. 1677
87 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1088/ M. 1677
89 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1093/ M. 1682.
93 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1095/ M. 1683
94 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1097-1099/ M. 1686-
95 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1099/ M. 1687
97 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 11101/ M. 1689
98 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H.:1102/ M. 1690
99 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1103/ M. 1691
100 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1104/ M. 1692
101 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1106/M. 1694
102 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1107/ M. 1695
103 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1108/ M.1696
105 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1110/ M. 1698
106 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1111/M. 1699

2. KAYTAM ARŞİVİNDE BULUNAN LİSANS, YÜKSEK LİSANS VE DOKTARA TEZİ OLARAK HAZIRLANMIŞ SİCİLLER

- 63/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili** (Lisans Öğrencileri tarafından bitirme tezi olarak hazırlanmıştır)
- 68 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili**
- 70 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili** (Erciyes Üniversitesi öğrencileri tarafından lisans tezi olarak hazırlanmıştır), Kayseri 1998.
- AKKAN, Meltem, **60/2 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Kayseri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ASLAN, Nasi, **81 ve 84 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1087 / M. 1676**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1995.
- ÇALIŞKAN Recep, **67 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili**, bitirme tezi olarak hazırlanmıştır)
- ÇAPAR, Ahmet **61/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1061/M.1650)**, Kayseri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

- DEMİR, Erdiñ **61/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1061/M.1650)**, Kayseri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- DOĞAN, Mesude, **60 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Kayseri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- DURAN, Orhan, **90 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Kayseri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)91 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili
- KALIPÇIOĞLU, Muhammet, **65 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1066–1067 / M. 1655–1656**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1996
- KALIPÇIOĞLU, Zeynep, **75 Nolu Kayseri Şer'iyye Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1073–1074 / M. 1663–1664**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1996.
- KAPLAN, Ali, **104 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1109–1110 / M. 1697–1698**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1999.
- KOZAN, Berna, **62 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1068 / M. 1657**, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde bitirme tezi olarak hazırlanmıştır, Kayseri 1995
- OĞUZ, Mustafa, **59 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1062 / M. 1652**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1998.
- ÖZBEK, Mehmet, **88 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Kayseri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ŞAHİN, Hilal, **77/1 Nolu Kayseri Şer'iyye Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1078 / M. 1667**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 2006.
- ŞEN, Gültekin, **69 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1069 / M. 1658–1659**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1996.
- TAN, Murat, , **66/2 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1067–1068 / M. 1656–1657**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1998.
- TÜRKMEN, Ayşe, **96 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1099–1000 / M. 1687–1689**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1998.

- ÜNAL, Ayhan Afşin, **92 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H. 1095 / M. 1684**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1994.
- YILMAZ, Adem, **74/1 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H.1077-1078 / M. 1677**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 2000.
- YURTLAK, Rıdvan, **66/1 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H.1067 / M. 1657**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1998.

B. KİTAP VE MAKALELER

- AKDAĞ, Mustafa , **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)**, C.II. Barış Yayınları, Ankara 1999,
- AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları**, Ankara 1999.
- ANDREASYAN, Hrand D., **Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619)**, Baha Matbaası, İstanbul 1964.
- BARCAN, Ömer Lütfi, "Avârız" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C.II, s. 1319.
- CÖMERT, Hüseyin, **Kayseri'de İlk Nüfus Sayımı 1831**, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri 1993.
- ÇAKAR, Enver, **17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 2006
- DEMİRCİ, Süleyman "Complaints About Avârız Assessment and Payment in the Avârız-tax system: An aspect of the relationship between centre and periphery. A case study of Kayseri 1618-1700, **JESHO**, 46, 4, Liedan 2003, s. 443-444.
- DEMİRCİ, Süleyman, "Demography and History: The Value of The Avârızhâne Registers for Demographic Research, A Case of Study of the Ottoman Sub-Provinces of Konya, Kayseri ve Niğde, c. 1620s-1700, **Turcica**, 38, 2006, s. 189-190
- GÖÇER, Lütfi, **XVI. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, , İstanbul 1964, s. 69.
- GÖYÜNÇ, Nejat, Hâne Deyimi Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, **İ.Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı**, İstanbul 1979, b.331-348.
- [http:// www.os.ar.com/tezler/sigetvar.pdf](http://www.os.ar.com/tezler/sigetvar.pdf) 23.12.2006, s.50.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılar'da Raiyet Rüsümü", **Bellekten**, XXIII/92, Ankara 1995

- İNBAŞI, Mehmet, Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672), Yeditepe yayınları, İstanbul 2004, s.125.
- İNBAŞI, Mehmet, **XVI.YY. Başlarında Kayseri**, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992
- İNBAŞI, Mehmet, “Nüfus ve Ekonomik Yönden XVI. Ve XVII. Yüzyıl Kayseri'sinde Ermeniler”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. III, s.11-32.
- KESKİN, Mustafa, **Kayseri Nüfus Müfredat Defteri (1831-1869)**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2000
- KHOURY, Dina Rızık, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumunu, Musul 1540-1634**, Çev: Ülkü Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 47.
- MC GOWAN, Bruce “Osmanlı Avârız-Nüzul Teşekkülü (1600-1830), **VII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 11-15 Ekim 1976, C. II, Ankara 1981, s. 1327-1328.
- ÖZ, Mehmet, **Osmanlı'da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları**”, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZEL, Oktay ,“Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri”,<http://www.bilkent.edu.tr/~oozel/av1.docs>,
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğunda Para'nın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Nisan 1999.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avârız”, **DİA**, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.
- SELÇUK, Hava, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Ordusuna Kayseri'den Lojistik Destek”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: 167, Mart-Nisan 2007, s. 159-174.
- ŞAHİN, İlhan, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, İ.Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı**, İstanbul 1979, s. 914.
- TOK, Özen, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Avârız ve Avârızhâneler ile İlgili Belgeler Ü-zerinde Bazı Değerlendirmeler (1655-1660)”, **III. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)**., Kayseri 2000, s. 487-511.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.